

RUIMTE VOOR ELKAAR

verkiezingsprogramma

ChristenUnie

Gelderland

Inhoudsopgave

1. Inleiding: Ruimte voor elkaar	3
2. Energie en klimaat	4
2.1 Bouwen en bewaren	5
2.2 Verminderen uitstoot van broeikasgassen	6
2.3 Afbouw fossiele brandstoffen	7
2.4 Opwekking duurzame energie	8
2.5 Lokaal draagvlak	10
3. Water	12
3.1 Waterhoeveelheid	13
3.2 Waterkwaliteit	13
3.3 Drinkwater	14
3.4 Waterschappen	14
4. Ruimte	16
5. Wonen voor iedereen	19
5.1 Betaalbare en voldoende woningen	20
5.2 Woningen op de goede plek	21
5.3 Duurzaam wonen	22
5.4 Huisvesting arbeidsmigranten en vluchtelingen	23
6. Natuur en landschap	24
6.1 Natuurinclusieve samenleving	25
6.2 Natuurontwikkeling en -beheer	26
6.3 Boeren en natuur	28
6.4 Recreatieve natuur	29
6.5 Fauna- en predatiebeheer	29
7. Landbouw	31
8. Bereikbaarheid	34
8.1 STOP	36
8.2 Openbaar vervoer	37
8.3 Privévervoer	38
8.4 Duurzaam bereikbaar	38
9. Stikstof: iedereen draagt bij	40
10. Economie	44
10.1 Brede Welvaart	45
10.2 Innovatie	46
10.3 Circulaire economie	46
10.4 Digitale economie	47
10.5 Bedrijventerreinen en binnensteden	48
11. Cultuur, erfgoed en landschap	49
11.1 Culturele ontmoetingsplekken	50
11.2 Erfgoed	51
11.3 Landschap	52
12. Leefbaarheid, welzijn en gezondheid	53
12.1 Leefbaarheid: we doen het samen	54
12.2 Inclusie: iedereen doet ertoe	54
12.3 Sport voor iedereen	55
12.4 Recreatie en toerisme	56
12.5 Milieu en gezondheid	56
13. Bestuur en financiën	57
13.1 Taakopvatting	58
13.2 Bestuursstijl	59
13.3 Financiën	60
13.4 Participatie	62

1. Inleiding: Ruimte voor elkaar

Ieder mens heeft ruimte nodig. Ruimte om samen te leven, te geloven en te spreken. Gelukkig leven we in een prachtig, vrij land, waarin we ontzettend veel ruimte hebben om te zijn wie we zijn. Toch staat de ruimte in ons land onder druk. We vragen ontzettend veel van onszelf, elkaar en de schepping, waardoor wat kwetsbaar is in de knel komt. Ouderen, jongeren en gezinnen voelen zich bedreigd in hun bestaanszekerheid, omdat bij steeds meer mensen de financiële ruimte tanende is. Er is weinig vertrouwen in de overheid en zowel het politieke als het maatschappelijk debat verhardt. Belangrijke thema's als natuur, water, economie, wonen en landbouw strijden om voorrang en helaas eist de hardste schreeuwer, de sterkste elleboog of de dikste portemonnee dikwijls de meeste ruimte op. Wij vinden echter dat in Gelderland niet het recht van de sterkste mag gelden en willen juist opkomen voor hen die niet voor zichzelf op kunnen komen. Wij willen hen een stem geven in de Gelderse politiek.

Oog hebben voor elkaar en onze omgeving

Soms lijkt het wel of onze persoonlijke ruimte wordt gesmoord door alle meningen en tegenstellingen van deze tijd. In verschillende discussies staan groepen mensen en verschillende belangen lijnrecht tegenover elkaar. De kloof tussen arm en rijk wordt alleen maar breder, evenals de kloof tussen stad en platteland. Er lijkt steeds minder ruimte voor verschil, om te kunnen leven en geloven vanuit onze diepste overtuiging. Hoe kunnen we elkaar blijven vasthouden? 'Ruimte voor elkaar' gaat over oog hebben voor de ander en onze omgeving. Het gaat over elkaar de ruimte geven, zelfs wanneer dat moeilijk is, omdat we zelf soms even moeten inschikken. Juist nu moeten we niet alleen aan onszelf denken, maar samen verantwoordelijkheid nemen voor de schepping en volgende generaties. We hebben geen tijd te verliezen!

Een toekomst van hoop en perspectief

De overheid heeft de opdracht om hoop en perspectief bieden. Niet het recht van de sterkste geldt, maar we beschermen wat kwetsbaar is. Wij gaan voor een overheid die vertrouwen geeft aan de samenleving en voor een samenleving van mensen die verbinding zoeken met de mensen om hen heen, elkaar letterlijk en figuurlijk ruimte geven en zich inzetten voor onze provincie. De ChristenUnie wil het gesprek aangaan, luisteren en keuzes maken. Welvaart en ruimte willen we eerlijk verdelen. We zorgen voor elkaar en de schepping, bieden jongeren een hoopvolle toekomst en laten ouderen waardig ouder worden. Niemand wordt aan zijn lot overgelaten, omdat elk uniek mens waardevol is in Gods ogen en de aarde aan ons is toevertrouwd.

Dirk Vreugdenhil
Fractievoorzitter

De Binnenveldse
Hooilanden

ENERGIE EN KLIMAAT

2. Energie en klimaat

Het provinciale energie- en klimaatbeleid van de ChristenUnie staat in het teken van de Bijbelse opdracht om goed voor de aarde te zorgen. Wij mensen bezitten de wereld niet, maar maken er onderdeel van uit. We zijn verantwoordelijk en gaan met respect om met de schepping, zodat we haar op een goede manier door kunnen geven aan volgende generaties. Met andere woorden: goed rentmeesterschap.

2.1 Bouwen en bewaren

Rentmeesterschap is een kernwaarde van de ChristenUnie. Dit vraagt van ons dat we de aarde niet uitputten of overbelasten. We houden voor ogen dat ontwikkelingen een duurzame bijdrage moeten leveren voor deze generatie en toekomstige generaties. Bij de klimaatopgave hoort een provinciebrede en integrale aanpak die terugkomt in elk beleid en elke activiteit die voorgesteld wordt. In de praktijk is er sprake van concurrentie in het gebruik van de ruimte voor energie, natuur, biodiversiteit, water

en meer. Met aandacht voor deze botsende waarden is het zaak om zorgvuldige keuzes te maken. Het moet bovendien eerlijker. Wij gaan energiearmoede tegen. In de energietransitie moeten de sterkste schouders de zwaarste lasten dragen.

De provincie dient door middel van de volgende aspecten bij te dragen aan een zorgvuldige omgang met de aarde:

1. CO₂-uitstoot helpen verminderen;
2. Opwekking van duurzame energie stimuleren;
3. De luchtkwaliteit verbeteren (onder meer terugdringen van fijnstof);
4. Verbinding bewerkstelligen tussen partijen die ook een bijdrage willen leveren;
5. Circulariteit als uitgangspunt nemen;
6. Isolatieprogramma's implementeren en bevorderen;
7. Energiearmoede tegengaan, grote uitstoters laten betalen.

Onze keuzes

Prioriteit geven aan:

- ⊕ Het isoleren van verouderde (sociale) woningbouw en alternatieve opwekking van energie;
- ⊕ Scholing van opgeleide vakmensen binnen een gespannen arbeidsmarkt;
- ⊕ De regionale afstemming van mogelijkheden van gemeenten om te voorkomen dat inwoners worden buitengesloten bij onvoldoende eigen investering;
- ⊕ Een rem op grote energieverbruikers in de industrie en glastuinbouw;
- ⊕ Inzet op schone mobiliteit (zie 'Bereikbaarheid');
- ⊕ De ChristenUnie steunt de ambities van het [Gelderse Klimaatplan](#).

2.2 Verminderen uitstoot van broeikasgassen

De provincie zet vol in op energiebesparing.
De hoeveelheid opgewekte duurzame energie

is voorlopig beperkt en een aanzienlijk deel van de energieopwekking gaat gepaard met CO₂-uitstoot. De ChristenUnie ondersteunt de Gelderse ambitie dat in 2030 het finale energieverbruik in de provincie met 55 procent is gedaald.

Onze keuzes

- ⊕ De provincie benadrukt in alle relevante communicatie de noodzaak om energie te besparen. De mogelijkheden die er zijn, worden onder de aandacht gebracht;
- ⊕ Meten is weten: de Gelderse Klimaatmonitor wordt op breed onder de aandacht gebracht van zowel bedrijven als inwoners: <https://www.geldersenergieakkoord.nl/publicaties/monitoring>;
- ⊕ De provincie zorgt ervoor dat gemeenten en waterschappen in kaart brengen wat de gevolgen zijn van klimaatverandering;
- ⊕ De beste energie is bespaarde energie. Daarom moet de provincie Gelderland zich aansluiten bij het Nationaal Isolatieprogramma;
- ⊕ Warmtevoorziening maakt een belangrijk deel uit van de energietransitie. Slim koppelen van industrie- en woongebieden bevordert het circulair/restgebruik van warmte;
- ⊕ De provincie ontwikkelt een integrale aanpak van energiebesparing in de industrie door advisering en handhaving. Om de effectiviteit van de inzet te vergroten werkt zij samen met andere partijen, zoals [ETS-bedrijven](#);
- ⊕ De provincie komt met een bedrijventerreingerichte aanpak om de coöperatieve instelling te vergroten. Omgevingsdiensten kunnen daarin ondersteunen. Een geconcentreerde aanpak kan leiden tot een gebalanceerde invulling van de infrastructuur;
- ⊕ De provincie stimuleert ondernemingen om hun grondstoffenstroom op elkaar af te stemmen, zodat de circulariteit toeneemt;
- ⊕ De provincie werkt in overleg met gemeenten aan instrumenten om het energiezuiniger maken van gebouwen/woningen te versnellen. Onderdelen daarvan zijn:
 - De provincie zoekt naar gebouwgebonden financiering voor energiebesparende verbeteringen;
 - De provincie zorgt voor beleid op energiebesparing waar huurders van profiteren;
 - Bij energiebesparende renovatie is het doel om zo snel mogelijk een energieneutraal gebouw te krijgen. Alle maatregelen moeten hierop gericht zijn. Tussenschappen mogen er niet toe leiden dat het einddoel verder naar achteren schuift;
 - De provincie stimuleert de opleiding van vakmensen (duurzame installateurs, bouwwerknemers met kennis van isolatie, technici) om de maatregelen uit te voeren;
 - De provincie voorkomt dat woningbouwverenigingen woningen met een slecht energielabel

verkopen in plaats van renoveren, bijvoorbeeld door in de prestatieafspraken op te nemen dat alleen woningen met minimaal een A-label verkocht mogen worden.

- + De provincie zorgt ervoor dat haar fondsen voor energie(besparing) en innovatie toegankelijk zijn (bijvoorbeeld door een lage rente) zodat projecten gerealiseerd kunnen worden die niet met behulp van commerciële geldverstrekkers van de grond komen;
- + Bij provinciale fondsen dient opgenomen te worden dat deze bijdragen aan de energietransitie;
- + Met de digitalisering van het bedrijfsleven en de samenleving is er een grote vraag aan datacapaciteit. Daardoor wordt er soms fors geïnvesteerd in datacenters met grote elektriciteitsbehoeften. Provincies dienen met gemeenten daarbij te wegen in hoeverre die nodig zijn voor regionale behoeften en inpasbaar zijn in de openbare ruimte.

2.3 Afbouw fossiele brandstoffen

We willen ernaartoe dat we niet meer afhankelijk zijn van fossiele brandstoffen. Investeren in groene duurzame stroomvoorzieningen zoals wind- en zonne-energie is noodzakelijk om klimaatverandering tegen te gaan. Deze energietransitie brengt veel investeringskosten met zich mee. Af- en uitstel leidt echter op termijn tot kostbare of onherstelbare schade.

buitenland vanuit financiële en geopolitieke overwegingen een steeds knellender afhankelijkheid oplevert. Met name mensen met lage inkomens in de sociale woningbouw zijn hiervan de dupe. Ook vanuit die kwetsbaarheid heeft de provincie de taak om alle inwoners binnen een evenwichtig speelveld te laten deelnemen aan de energietransitie, zodat de economische ongelijkheid niet toeneemt.

Een andere reden om te investeren in duurzame energie is dat invoer van energie uit het

Onze keuzes

- + De provincie coördineert in samenwerking met gemeenten de ontwikkeling van regionale plannen voor andere energiebronnen voor de verwarming van gebouwen dan aardgas (warmtetransitie). De ChristenUnie steunt hierin de ontwikkeling van het GWIB, het Gelderse Warmte Infrabedrijf;
- + In de bestaande bouw zetten we in op een ambitieuze warmtetransitie. Regionale warmtenetten worden toekomstbestendig ontwikkeld: ze mogen uiteindelijk geen CO₂-uitstoot veroorzaken.
- + De provincie onderzoekt alternatief gebruik van het bestaande gasnetwerk;
- + De provincie ontmoedigt vliegverkeer op niet-hernieuwbare brandstof, onder meer door grenzen aan CO₂-uitstoot te stellen;

- + De provincie integreert de effecten van uitstoot van broeikasgassen in haar beleid;
- + De provincie stimuleert vervoer dat gebruikmaakt van hernieuwbare brandstoffen. Bij de ontwikkeling van waterstof moet de toepassing in evenwicht blijven met de productie ervan;
- + De provincie geeft zelf het goede voorbeeld in het reduceren van de CO2-uitstoot;
- + De provincie ontzorgt bedrijven en inwoners met toegankelijke informatie en waar nodig subsidies.

2.4 Opwekking duurzame energie

De provincie zet met beleidskaders en de omgevingsvisie in op een brede mix van opwekmogelijkheden, van wind op land, geothermie (aardwarmte) en zonneparken op land die passen in het landschap. Een brede energiemix draagt bij aan het behalen van de ambities. Naast zon en wind verdienen waterstof en ook energie uit andere bronnen zoals water en lucht de aandacht en ruimte om te ontwikkelen. In de ontwikkeling van de Regionale Energie Strategieën (RES) hebben gemeenten een grote regionale verantwoordelijkheid gekregen en de provincie ondersteunt hen daarbij.

De provincie neemt regie in de ruimtelijke inpassing energieopwekking. Met betrekking

tot de gezondheidseffecten van windmolens wordt landelijk gewerkt aan nieuwe normen. De provincie Gelderland doet vooruitlopend hierop onderzoek naar mogelijke effecten op gezondheid en biodiversiteit, zodat de provincie regie houdt over haar eigen ruimte. De provincie maakt bij haar onderzoeken gebruik van [zonneladders](#) en de [Gelderse windladder](#), stelt kaders voor het opwekken van windenergie en maximeert het aantal beschikbare opwekgebieden. Gezien de schaarste op het energienetwerk bewaakt de provincie dat milieu- en duurzaamheidsaspecten integraal worden meegenomen in provinciale beleidsontwikkeling. Op deze wijze kunnen wij ondernemerschap en innovatie stimuleren, waarbij milieu- en duurzaamheidsaspecten integraal worden meegenomen in provinciale beleidsontwikkeling.

Onze keuzes

- + Voedselproductie krijgt voorrang boven energieopwekking. Om concurrentie tussen beide te voorkomen ontwikkelt de provincie Gelderland beleid voor meervoudig ruimtegebruik, zoals zonnepanelen op gebouwen en industrie conform de zonneladder;
- + De provincie bevordert waar mogelijk opwek van zonne-energie op grote daken, bijvoorbeeld door dit op te nemen in vergunningen of in aanbestedingstrajecten;
- + De ChristenUnie zet vol in op zon-op-dak en het gebruik van restgronden. De inzet van Agri-PV wordt gestimuleerd. Zonneparken op landbouwgrond sluiten we niet uit, mits deze natuurinclusief worden aangelegd;

- + De provincie ondersteunt de uitbreiding van publieke laadpunten voor elektrische auto's, waarbij slim laden de norm wordt op de laadpunten;
- + Om elektrificatie van logistiek en vrachtvervoer te bevorderen, bevordert de provincie plannen voor opladen van trucks op bedrijventerreinen en verzorgingsplaatsen;
- + De provincie zorgt ervoor dat risico's en veiligheidsaspecten van duurzame energieopwekking [denk bijvoorbeeld aan de effecten van geothermie op de bodem en het grondwater] goed in kaart zijn gebracht en dat risico's binnen aanvaardbare grenzen blijven;
- + De provincie zorgt voor een goede ruimtelijke en landschappelijke inpassing van duurzame energieopwekking en stelt daarvoor kaders;
- + De provincie komt met een plan om opslagmogelijkheden te creëren voor energie (niet fossiele), zodat we deze energie veel efficiënter gaan gebruiken;
- + De provincie ontwikkelt beleid om leegstaande industriegebieden en 'pauzelandenschappen' te gebruiken voor de opwek van zonne-energie of andere vormen van hernieuwbare energie. Dit kan door voorwaarden te verbinden aan de aanleg van zonneparken, waarbij de pauzelandenschappen voor bijvoorbeeld twintig jaar in te zetten zijn als zonnepark;
- + De provincie stimuleert dat gronden zoals parkeerterreinen, waterzuiveringsinstallaties en ruimte langs infrastructuur zo veel mogelijk ook gebruikt worden voor de opwekking van zonne-energie. Voor provinciale wegen stellen we als voorwaarde dat geluidsschermen ook functioneren als energieopwekking;
- + De provincie stimuleert projecten die (mogelijk) leiden tot nieuwe vormen van duurzame opwek van energie en communiceert daar breed over;
- + Het inkoopbeleid richt zich op het stimuleren van circulair en CO2-arm produceren;
- + De provincie maakt in haar plannen inzichtelijk wat het verwachte effect is van de voorstellen op de uitstoot van broeikasgassen;
- + De provincie neemt nadrukkelijk een stimulerende rol in het oplossen van de problematiek rond de infrastructuur voor energie, zowel in contacten met het Rijk als met Liander.

2.5 Lokaal draagvlak

Bij het lokaal opwekken van energie vindt de ChristenUnie dat de provincie maximaal moet inzetten op het realiseren van zo veel mogelijk draagvlak. De provincie communiceert daarom dat de energietransitie noodzakelijk is, veel ruimtelijke impact zal hebben en moeilijke keuzes vergt en ook dat veranderingen in het landschap ten gevolge van de opwek van duurzame energie onvermijdelijk zijn. De provincie communiceert ook over positieve effecten van de transitie waar we middenin zitten. De bijdragen aan klimaat, energieverbruik en ook bijvoorbeeld aan luchtkwaliteit en aan comfort in woningen verdienen brede aandacht en bevorderen de motivatie om mee te doen. De ChristenUnie juicht participatie en zelforganisatie toe en wil lokale energiecoöperaties faciliteren.

De provincie stimuleert het gesprek binnen het traject van de RES-sen (Regionale Energiestrategie) vanuit haar ondersteunende, faciliterende en kaderstellende rol. Zij draagt bij aan regionale afstemming vanuit het oogpunt dat zij niet de rol overneemt, maar dat er door verbindingen te leggen nieuwe mogelijkheden kunnen ontstaan. Ook op de langere termijn en na het behalen van de RES-doelstellingen blijft de provincie communiceren over beleid en acties.

De provincie ontwikkelt ook ruimtelijk beleid voor de opslag van energie. Omwonenden worden nauw betrokken bij plannen voor windenergie en kunnen meeprofiteren van de voordelen. Mede-eigenaarschap zorgt voor een eerlijker verdeling van de lusten en lasten.

Onze keuzes

- + De provincie blijft volop de afstemming binnen de Regionale Energiestrategieën ondersteunen en bevordert de verbinding tussen gemeenten, waterschappen en netbeheerders om aan de energie- en klimaatambities te voldoen;
- + Dubbelbestemmingen van gronden en eisen rondom tijdelijkheid van installaties zijn mogelijkheden die we willen inzetten om zo het draagvlak te vergroten;
- + De provincie stimuleert zo veel mogelijk dat gemeenten gezamenlijk plannen ontwikkelen voor regionale opgaven;
- + De provincie kan via subsidieregelingen initiatiefnemers stimuleren om een minder rendabele maar betere landschappelijke inpassing mogelijk te maken;
- + De provincie stelt eisen aan de manier waarop initiatiefnemers samen met de omgeving zoeken naar de beste locatie, vorm en landschappelijke inpassing;
- + Niet grondposities, maar goede inpassing moet leidend zijn;
- + Bewoners moeten invloed kunnen hebben op de locatie;

- ⊕ Initiatiefnemers wordt gevraagd meerdere alternatieven voor te stellen met mogelijkheid om te delen in de opbrengsten.
- ⊕ Initiatieven vanuit de lokale gemeenschap krijgen voorrang boven commercieel gedreven initiatieven;
- ⊕ De capaciteitsaanvraag van met name grotere bedrijven of SDE-aanvragers (subsidie Stimulering Duurzame Energieproductie) is in regio's dermate groot dat kleinere aanvragers daardoor in het gedrang komen. De provincie kan daarin een bemiddelende dan wel informatieve rol vervullen;
- ⊕ De provincie kijkt samen met gemeenten naar financiële voordelen voor breed gedragen projecten (bijvoorbeeld door korting op leges);
- ⊕ Waar mogelijk stimuleert en faciliteert de provincie met participatiemodellen de inspraak van inwoners of draagt bij aan de ontwikkeling, waarbij zij optimaal gebruik maakt van de rollen van gemeenten, coöperaties, buurtschappen en mogelijke andere partijen;
- ⊕ De provincie bevordert energie-opwek op geluidsschermen langs provinciale wegen en neemt dit mee bij de koppelkansen bij het onderhoud van de wegen.

Bussloo

WATER

3. Water leidend

Water is het nieuwe goud. We dachten dat we nooit tekort zouden komen en dat de dijken hoog genoeg waren. De afgelopen jaren hebben we echter ondervonden dat door de klimaatverandering meer weersextremen plaatsvinden. Extreme neerslag en langdurige droogte eisen hun tol in de natuur. In natuurgebieden vallen regelmatig vennen, beken en moerassen droog. Gewassen verdorren op het land en op steeds meer plekken wordt de landbouw belemmerd door verzilting. In steden zorgt hittestress steeds vaker voor problemen. Het kan in de stad enkele graden warmer worden dan op het platteland, waardoor meer mensen overlijden. Ons klimaat verandert radicaal en dat vergt radicale oplossingen en maatregelen. Drinkwaterbedrijven luiden de noodklok over drinkwatervoorraden. Ook staat de kwaliteit van het grondwater steeds meer onder druk. Dit vraagt om aanpassing van het watersysteem met een nieuwe balans in het vasthouden, bergen en afvoeren van water en om betere bescherming van het grondwater.

De Maas, de Waal, de Nederrijn en de IJssel stromen allemaal door Gelderland. De ChristenUnie wil dat water nergens in Nederland tot gevaarlijke situaties kan leiden en daarom ondersteunen we voluit het werk in het Deltaprogramma, waarin de overheden samenwerken aan het vergroten van de veiligheid. Wij willen dat water sturend wordt bij ruimtelijke ontwikkeling en dat de provincie bij ruimtelijke ordening meer rekening houdt met waterveiligheid, waterbeschikbaarheid en waterkwaliteit.

3.1 Waterhoeveelheid

In Gelderland zijn we bekend met de gevolgen

van te veel en van te weinig water. Het herstellen van beek- en moerassystemen kan helpen om water langer bovenstrooms vast te houden. Daarmee blijft water langer in het seizoen beschikbaar voor de landbouw en kunnen overstromingen in lagergelegen gebieden worden voorkomen. Dit vraagt echter soms ingrijpende aanpassing van het landschap met zowel voor- als nadelen voor de landbouw. Goed overleg in gebiedsprocessen is daarvoor essentieel. Daarnaast is het nodig om minder grondwater op te pompen. De ChristenUnie wil dat het grondwatergebruik door de industrie sterk wordt verminderd. De grootste hoeveelheid grondwater wordt echter gebruikt door huishoudens. Het is nodig dat we de burgers oproepen om hun watergebruik aan te passen. In de vorige periode is onze motie daarover unaniem aangenomen.

Het beleid voor het grondwater moet worden afgestemd met het beleid voor het oppervlaktewater, want het gaat om hetzelfde watersysteem. Diverse beken worden gevoed door het grondwater en het grondwater wordt aangevuld door oppervlaktewater. Samenwerking tussen de provincie en de waterschappen is daarom van groot belang.

3.2 Waterkwaliteit

De waterkwaliteit van grond- en oppervlaktewater voldoet op veel plaatsen nog niet aan de eisen. In 2027 moet worden voldaan aan de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). Het creëren van schone en ecologisch gezonde watersystemen vereist veel aandacht van de provincie en waterschappen, onder andere door beekherstel, beperking van vervuiling en aanleg van buffers en natuurvriendelijke oevers.

Vervuiling van het grondwater is onomkeerbaar en drinkwaterzuivering wordt steeds moeilijker en duurder. Wij pleiten daarom voor beleid dat verontreiniging van oppervlaktewater en grondwater door bijvoorbeeld mest en bestrijdingsmiddelen voorkomt. Het Nationaal Programma Landelijk Gebied zal veel kansen bieden om de thema's water, natuur, stikstof en klimaat integraal in het landschap op te pakken.

3.3 Drinkwater

De toenemende droogte en stijgende vraag naar drinkwater zetten de drinkwaterwinning onder druk. Tegelijkertijd worden in steeds meer winningen ongewenste stoffen aangetroffen. Het is voor de drinkwaterbedrijven een uitdaging om te blijven zorgen voor voldoende drinkwater van goede kwaliteit. Wij willen dat de grondwaterbeschermingsgebieden beter worden beschermd en dat toepassing van kunstmest en bestrijdingsmiddelen wordt uitgesloten. Naast het zoeken naar nieuwe winningslocaties is het van belang om zoveel mogelijk kraanwater te besparen door gedragsverandering en door gebruik te maken van innovatieve oplossingen. Er zijn voldoende regen- en grijswatersystemen op de markt die voldoen aan wet- en regelgeving en die inpasbaar zijn in de meeste woningen. De provincie kan de implementatie

van de regenwater- en waterrecyclesystemen onder andere stimuleren door deze op te nemen in de regionale woonakkoorden en een actieve bijdrage leveren in de informatievoorziening. In samenwerking met gemeenten kan er een subsidieregeling worden geopend om te voorzien in een tegemoetkoming van de installatie- en aanschafkosten. Het meest efficiënt is om nieuwbouwwoningen direct te voorzien van een regen- of grijswatersysteem. Op deze manier kan veel drinkwater worden bespaard.

3.4 Waterschappen

De provincie stelt duidelijke regels en normen op om de waterschappen te laten zorgen voor voldoende aanvoer van zoet water in tijden van droogte. Hierbij moeten we steeds de keuze maken tussen verschillende belangen. De agrarische bedrijven moeten genoeg ruimte en mogelijkheden houden voor een duurzame bedrijfsvoering, maar daarnaast moeten de natuurbelangen worden gediend én moeten huishoudens van drinkwater worden voorzien. Klimaatadaptatie begint met klimaatacceptatie: we moeten weer leren om te leven met het water. De regel 'peil volgt functie' maakt plaats voor het principe 'functie volgt peil'.

Onze keuzes

- ⊕ Door te blijven investeren in de aanleg van natuurlijke klimaatbuffers draagt de provincie bij aan een robuuste natuur, zodat we in toekomstige situaties beter bestand zijn tegen weersextremen;
- ⊕ De provincie werkt samen met waterschappen, gemeenten en grondeigenaren aan aanpassing van het landschap om water langer vast te houden en beter te bergen. Dit gaat samen met het stimuleren van natuurinclusieve landbouw, inclusief het vergoeden van groene en blauwe diensten;
- ⊕ Het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) zal zoveel mogelijk worden benut om het watersysteem robuust te maken en de waterkwaliteit te verbeteren;

- + Nieuwbouw in de uiterwaarden wordt uitgesloten, tenzij door bijvoorbeeld drijvende woningen zowel veiligheid als waterberging kan worden gegarandeerd;
- + De provincie bouwt actief de vergunningen af voor grondwateronttrekking door de industrie; De provincie blijft inzetten op campagnes om drinkwatergebruik door huishoudens te verlagen (met name douchen en tuin sproeien). Wij willen pilots voor het gebruik van regenwater voor het doorspoelen van het toilet en het wassen van de auto. Bij nieuwbouw worden gescheiden watersystemen verplicht;
- + De provincie blijft zich bij het Rijk inzetten voor hogere prijzen van drinkwater bij hoog verbruik;
- + De provincie werkt met de landbouwsector aan methoden die beregening minder vaak en minder snel nodig maken (onder meer gewaskeuze, niet-kerende grondbewerking, bodembedekking, verhogen bodemorganische stof). Om de grondwatervoorraden niet verder te laten slinken kan het in sommige gebieden in droge periodes eerder nodig zijn om beregeningsverboden in te stellen;
- + Chemische bestrijdingsmiddelen en kunstmest worden verboden in grondwaterbeschermingsgebieden ter bescherming van de drinkwaterkwaliteit;
- + De provincie maakt met de Waterschappen een gezamenlijk actieplan voor de volledige implementatie van de Europese Kaderrichtlijn Water (KRW). De provincie zet de samenwerking met boeren, waterschap en Vitens in Waterwijs Boeren voort. Waar nodig komt de provincie met maatwerkregels voor bescherming van de grondwaterkwaliteit. Het water dient uiterlijk in 2027 aan de kwaliteitseisen van de KRW te voldoen;
- + Provincies zoeken naar 'meekoppelkansen' om bij projecten door waterschappen ook direct natuurdoelen en recreatievoorzieningen te realiseren;
- + De provincie maakt met de waterschappen een plan voor de aanpak van watervervuiling en zwerfafval door recreatie- en binnenvaartschepen. Alle schepen hebben een vuilwatertank, maar deze tank wordt zelden gebruikt. Er komt meer voorlichting over het gebruik van deze tanks en het inleveren van afval. Er komt een betere handhaving.

Westervoort

RUIMTE

4. Ruimte voor de toekomst

‘God schiep de aarde, maar de Nederlanders schiepen Nederland’. Ook overal in Gelderland, zelfs midden op de Veluwe, vind je sporen van mensen die het landschap naar hun hand hebben gezet. De maakbaarheid heeft echter ook zo haar grenzen. We willen steeds meer, maar de ruimte is maar beperkt. We hebben geleerd dat een aantal keuzes van vroeger nu tot grote problemen heeft geleid voor mens en milieu en daarom moeten we opnieuw keuzes maken. Slimme en rechtvaardige keuzes, waarbij we niet alleen vertrouwen op onze eigen innovatiekracht, maar juist ook gebruik maken van de mogelijkheden die God ons geeft op de aarde zoals Hij die heeft bedacht.

De provincie is meer dan ooit de regievoerder in de ruimtelijke ordening. Dat betekent dat we een belangrijke verantwoordelijkheid hebben om alle ruimtelijke plannen in Gelderland te wegen en met elkaar in balans te brengen. Op dit moment zijn er genoeg plannen om 1,8 keer de omvang van Gelderland te vullen. Soms kunnen functies worden gecombineerd in dezelfde ruimte (bijvoorbeeld zonnepanelen boven zacht fruit of bomen langs wegen), maar vaak moet er ook gekozen worden. Elke nieuwe invulling van de ruimte brengt immers ook een prijs met zich mee. Niet alleen financieel, maar

ook door aantasting van het landschap of het niet meer mogelijk maken van andere functies. De ChristenUnie vindt dat er per gebied een afweging gemaakt moet worden welke plannen wel of niet door kunnen gaan. Eenvoudige taakstellingen, zoals het realiseren van 100.000 woningen in Gelderland of het realiseren van windparken, zullen we alleen accepteren als we daarin voldoende afwegingsruimte krijgen in de gebiedsprocessen.

Wij voelen een grote verantwoordelijkheid om onze ruimte zo in te richten dat we een goede leefomgeving achterlaten voor toekomstige generaties. De inrichting van de openbare ruimte moet aansluiten bij het eigen karakter van landschappen, dorpen en steden. De omgevingsvisie en de omgevingsverordening bieden hiervoor kaders. Belangrijk is dat de inwoners en/of omwonenden worden betrokken bij de te maken keuzes. Door burgerparticipatie te organiseren zorgen we voor lokaal draagvlak en kunnen inwoners, bedrijven en belangenorganisaties zelf een bijdrage leveren aan de plannen.

Een uitgebreidere visie over wonen staat beschreven in hoofdstuk 5.2. ‘Woningen op de goede plek’.

Onze keuzes

- De provincie actualiseert de Omgevingsvisie om goede afwegingen te maken in relatie tot de nieuwe opgaven in relatie tot woningbouw, duurzame energie, stikstof, waterkwaliteit en klimaatadaptatie (o.a. het Nationaal Programma Landelijk Gebied);
- De ChristenUnie zet zich in voor het beperken en terugdringen van het overschot aan bedrijfs- en kantoorruimte in regionale en gemeentelijke ruimtelijke plannen;

- + De provincie gaat door met 'Steengoed Benutten' om bestaande gebouwen te hergebruiken. Veel ruimtevraag kan door hergebruik, transformatie of sloop/nieuwbouw in bestaande panden worden gerealiseerd;
- + De provincie onderzoekt een 'Verwijderingsbijdrage' bij nieuwbouwprojecten om hergebruik van bestaande locaties te bevorderen en bouwen in het groen te ontmoedigen;
- + De provincie streeft waar mogelijk naar functiecombinaties, tenzij dit bijvoorbeeld ten koste gaat van de natuur;
- + We zetten in op gebiedsgericht werken: dit betekent dat per gebied integraal met belanghebbenden wordt besproken hoe alle opgaven voor dat gebied het beste kunnen worden gecombineerd. Hierbij wordt zoveel mogelijk gebruikgemaakt van lokale kennis;
- + Wij zullen ons bij verdere verstedelijking blijven inzetten voor stilte, luchtkwaliteit, biodiversiteit, grondwaterkwaliteit, recreatie en groene verbindingen;
- + Wij willen inzetten op het participatief ontwikkelen van landschapsbeleid dat de unieke en diverse Gelderse landschappen beschermt en beter bekend maakt onder de inwoners;
- + De provincie blijft regionale afstemming bij de kantoren- en bedrijventerreinenmarkt stimuleren en maakt met gemeenten afspraken over het beschermen van winkelgebieden in middelgrote steden en dorpen;
- + De provincie zoekt meer dan nu de samenwerking met de buurprovincies en met Duitsland om ruimtelijke ontwikkelingen af te stemmen.

Apeldoorn

WONEN

5. Wonen voor iedereen

5.1 Betaalbare en voldoende woningen

Iedereen heeft behoefte aan een thuis. Sterker nog, wonen is in ons land een sociaal grondrecht. In artikel 22 van de Grondwet staat het zo: "Bevordering van voldoende woongelegenheden is voorwerp van zorg der overheid." Wonen gaat over zoveel meer dan stenen stapelen. Wonen gaat over samenleven, over samenhang, over het zijn van een gemeenschap in een straat of buurt, in een wijk of dorp.

Door de krapte op de huizenmarkt kunnen veel inwoners in Gelderland geen betaalbare of passende woning vinden. De ChristenUnie wil dat er in de komende jaren voldoende woningen gebouwd worden, waarbij een substantieel deel beschikbaar komt voor starters en senioren. Er moet oog zijn voor kwetsbare groepen, zoals statushouders, daklozen, arbeidsmigranten en mensen met een lichamelijke beperking. Vanwege de samenhang met andere ruimtelijke opgaven neemt de provincie regie.

Onze keuzes

- + De provincie neemt regie op de beschikbaarheid van voldoende locaties om woningen te kunnen bouwen. De woningbouw moet versneld worden;
- + De provincie stimuleert het ombouwen van leegstaande bedrijven of kantoren naar woningbouw;
- + De provincie stelt eisen aan aantallen woningen in de categorieën: sociale huur, middenhuur en betaalbare koopwoningen. Zij investeert daarbij samen met gemeenten in onrendabele toppen in de grondexploitaties als gevolg van deze keuzes;
- + De provincie past vaker zelfwoonplicht toe, zodat (betaalbare) koopwoningen niet opgekocht kunnen worden door investeerders;
- + De provincie heeft oog voor de behoefte aan woningen voor specifieke doelgroepen, zoals starters, senioren, statushouders, studenten en daklozen. Er is meer differentiatie nodig in typen woningen; denk aan zorg-wooncomplexen en tijdelijke woningen voor internationale arbeiders;
- + De provincie pakt knellende regelgeving voor doorstroming en 'kangoeroewonen' aan;
- + Wooninitiatieven zoals tiny houses en woningdelen worden actief door de provincie ondersteund;

- + De provincie ondersteunt inwoners die gezamenlijk hun huizen willen bouwen in de vorm van Collectief Particulier Opdrachtgeverschap (CPO)
- + De provincie ondersteunt gemeenten bij planvorming. Bouwen op de juiste locatie en rekening houden met kwaliteitseisen vanuit duurzaamheid en type woningen is ingewikkeld. Samenwerken in de fase van planvorming draagt uiteindelijk bij aan kwalitatief hoogstaande woningen voor de goede doelgroepen. De provincie stelt daarvoor expertise beschikbaar.

5.2 Woningen op de goede plek

In het ruimtelijk beleid van de provincie vinden wij drie zaken van groot belang: duurzaamheid, sociale kwaliteit en ruimtelijke kwaliteit. De ChristenUnie wil zorgvuldig met de schaarse ruimte omgaan. Dit betekent dat we liever gebouwen hergebruiken of een andere functie geven dan dat we gaan bijbouwen. Ook kiezen we ervoor om zoveel mogelijk binnenstedelijk te bouwen en zo min mogelijk in het groen. Het aantal vervoerskilometers van bijvoorbeeld woon-werkverkeer zal hierdoor niet toenemen. Dit is beter voor de leefbaarheid.

De ChristenUnie wil niet dat er alleen in de steden wordt gebouwd. Voor dorpen op het platteland is het cruciaal dat er voldoende woningen komen om jongeren een plek te bieden en ouderen een voorziening te geven voor hun oude dag. Het versterken van dorpen leidt ertoe dat er voldoende voorzieningen beschikbaar kunnen blijven, zoals een winkel, school en openbaar vervoer, zodat de leefbaarheid en vitaliteit van de dorpen op peil blijft.

Een uitgebreidere visie over ruimte staat beschreven in hoofdstuk 4. 'Ruimte'.

Onze keuzes

- + De provincie neemt bij het maken van provinciaal beleid de ladder voor duurzame verstedelijking als uitgangspunt;
- + De provincie bouwt bij voorkeur binnenstedelijk en vlak bij het openbaar vervoer. De ChristenUnie ziet wel grenzen aan binnenstedelijk bouwen. Er dient bij binnenstedelijk gebied een goede afweging gemaakt te worden tussen enerzijds de behoefte aan bepaalde type woningen en anderzijds de behoefte aan groen in een stad of dorp;
- + De provincie bouwt buitenstedelijk als de grenzen aan binnenstedelijk bouwen zijn bereikt. Daarbij geldt dat op klimaatbestendige locaties wordt gebouwd;
- + De benodigde investeringen voor de bouw van woningen lopen gelijk op met de investeringen in bereikbaarheid, groen en voorzieningen;
- + Woongebieden moeten voorzien worden van openbare ruimte met voldoende groen en

gelegenheid tot veilig spelen, sporten en ontmoeten. De auto is ondergeschikt.

- + De provincie heeft specifiek oog voor het bouwen van woningen en kleinschalige werklocaties nabij kleine kernen. De provincie ziet erop toe dat gebouwd wordt naar behoefte, zodat kleine kernen een vitale samenleving houden;
- + De provincie experimenteert met functiemenging van werken en wonen. In steden is dit meer gebruikelijk dan in dorpen. Functiemenging kan alleen bij werkfuncties met een lage milieucategorie (1 en 2).

5.3 Duurzaam wonen

Verduurzaming van de woningvoorraad is een grote opgave en vooral ook een zaak van de lange adem. De ChristenUnie vindt dat deze transitie voor iedereen betaalbaar moet zijn en dat iedereen moet kunnen profiteren van de bijkomende voordelen voor de eigen portemonnee. De huidige energieafhankelijkheid van andere landen en de hoge energieprijzen maken dit des te meer noodzakelijk. Betaalbaar wonen draait steeds

meer om de mate waarin huizen zijn geïsoleerd of voorzien van zonnepanelen. Wij willen dat de overheid juist mensen met een smalle beurs ondersteunt, zodat een duurzaam huis voor iedereen bereikbaar wordt.

Een uitgebreidere visie op energie staat beschreven in hoofdstuk 2 'Energie en klimaat'.

Onze keuzes

- + De provincie stimuleert klimaatbestendig bouwen;
- + Bij het kiezen van nieuwe locaties houdt de provincie rekening met de omgang met water bij te veel en te weinig water. Afvoer van hemelwater en afvalwater wordt gescheiden. Hittestress wordt zoveel mogelijk tegengegaan;
- + De provincie stimuleert circulair bouwen. Grondstoffen zijn schaars en kosten veel energie om te bewerken. Bouwen met hout zien wij als een duurzaam alternatief voor bouwen met beton;
- + De provincie stimuleert isolatie van nieuwe en bestaande woningen. Isolatie verhoogt het comfort en bespaart direct op energie en geld;
- + De provincie stimuleert zonnepanelen op daken of aan gevels van woningen. Eigen energieopwekking levert direct winst voor het klimaat en bespaart geld. 'Zon op dak of gevel' is het ultieme voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik;

- + De provincie stimuleert gasloze en energieneutrale nieuwbouw van woningen. Bij bestaande bouw stimuleert de provincie grootschalige warmtetransitie;
- + De provincie stimuleert gescheiden watersystemen voor drinkwater en 'grijs water' (Zie 'Water').

5.4 Huisvesting arbeidsmigranten en vluchtelingen

We zijn gezegend met een land waar vrede en welvaart is. Dit is niet vanzelfsprekend, zoals ook schijnend wordt geïllustreerd door de recente ontwikkelingen in Oekraïne. Jaarlijks vluchten tienduizenden mensen naar Nederland, omdat ze in hun eigen land vervolgd worden vanwege oorlog, afkomst, geloof, politieke overtuiging of geaardheid. Gemeenten zijn verplicht een bepaalde hoeveelheid vluchtelingen met een verblijfsvergunning (statushouders) een woonruimte te bieden. De provincie heeft als taak om te kijken of gemeenten zich aan deze verplichting houden en zet zich in om de samenwerking tussen gemeenten te bevorderen.

Arbeidsmigranten dragen veel bij aan onze economische welvaart. Ondanks hun bijdrage aan de maatschappij worden zij vaak niet goed geholpen. Gemeenten hebben vaak niet genoeg woningen, waardoor er dikwijls schrijnende situaties zijn. De ChristenUnie vindt dat we arbeidsmigranten niet louter moeten zien als een product dat arbeid levert, maar als een medemensen, met wie wij menswaardig dienen om te gaan. Dat betekent dat zij recht hebben op fatsoenlijke huisvesting. Indien gemeenten onderling geen goede afspraken kunnen maken over huisvesting en er een impasse is, dient de provincie de regie te pakken.

Onze keuzes

- + Het is belangrijk dat gemeenten hun verantwoordelijkheid nemen en vluchtelingen goede en passende opvang krijgen. Waar noodzakelijk vervult de provincie een ondersteunende rol;
- + Bij grote toestroom van vluchtelingen zet de provincie zich in om samenwerking te stimuleren tussen gemeenten bij de opvang van vluchtelingen;
- + De provincie voert de regie indien de regio geen goed huisvestingsbeleid heeft voor arbeidsmigranten.

De Hoge Veluwe

NATUUR EN LANDSCHAP

6. Natuur en landschap

De ChristenUnie wil dat ook volgende generaties kunnen genieten van de grootsheid van Gods schepping in de natuur. Tegelijkertijd zien we dat de natuur wordt aangetast door milieuvervuiling en verstoring, dat de biodiversiteit (soortenrijkdom) afneemt en dat natuur vaak in de verdrukking komt door economische activiteiten. Wij vinden bescherming van de natuur en het streven naar een natuurinclusieve samenleving belangrijk.

Wij zien de mens als onderdeel van de Schepping, een schepsel tussen de schepselen. Wij hebben wel ten opzichte van die schepselen een bijzondere verantwoordelijkheid gekregen. Omdat wij naar het beeld van God geschapen zijn, zijn we geroepen om te heersen over de schepping. Niet om te domineren, misbruiken en kapot te maken, maar om te bewerken en te bewaren. Omdat wij op God lijken, mogen wij heersen namens hem, en Jezus navolgen, het Beeld van God. Zijn heersen is dienen.

Dit is ook hoopvol. Het is mooi om te zien hoeveel veerkracht God in de natuur heeft gelegd. De natuur reageert vaak positief als wij gebruikmaken van de principes die God in de schepping heeft gelegd. Kijk maar eens hoe het bodemleven reageert als je organische stof toevoegt aan de bodem, of hoe meer bloemen in de berm natuurlijke vijanden van de eikenprocessierups aantrekken. Meestal gaat het om het scheppen van condities en de natuur volgt dan wel, hoewel dat niet altijd precies die natuur is waar je op uit was. De natuur is immers niet maakbaar. Zo machtig is de mens nu ook weer niet. En dat is maar goed ook.

6.1 Natuurinclusieve samenleving

De ChristenUnie streeft naar een natuurinclusieve samenleving waarbij de natuur geen sluitstuk is maar een uitgangspunt. We vinden het belangrijk dat er zorgvuldige regels zijn die de natuur beschermen en willen de natuur weer terugbrengen op het platteland en in de stad. We zijn immers van de natuur afhankelijk voor schoon drinkwater, een gezonde leefomgeving, een koele stad en de opvang van een teveel aan water.

De meeste natuur in Nederland is een samenspel tussen menselijke activiteiten en hoe de natuur daarvan gebruik heeft gemaakt. Bijna al onze bossen zijn ooit aangeplant of worden beheerd, bijvoorbeeld om hout te kunnen oogsten. Heiden en bloemrijke graslanden zijn ontstaan door begrazing. Hiermee heeft heel veel natuur ook cultuurhistorische waarde. Het zegt iets over hoe mensen vroeger leefden. Daarom vinden wij het belangrijk dat lokale gemeenschappen een rol krijgen in het beheer van deze natuur. Het gaat immers om hun landschap en hun erfgoed. Een gebiedsgerichte aanpak, die lokale mensen respecteert en een stem geeft, maakt het mogelijk om gebruik te maken van lokale kennis en ideeën, zodat de plannen en het beheer goed aansluiten bij het gebied. Daarbij willen mensen misschien zelf wel een rol hebben in het beheer of in monitoring. Zo kan natuur een beroep doen op eigenaarschap en trots in de gemeenschap zelf.

Onze keuzes

- + Inzetten op een natuurinclusieve samenleving waarbij aandacht voor natuur en biodiversiteit het uitgangspunt vormen. Voor provinciaal beleid willen we biodiversiteit terugzien in alle ruimtelijk beleid, projecten en beheer;
- + Verstening van de leefomgeving tegengaan;
- + Een betere samenhang van natuur- en klimaatbeleid: klimaatadaptatie krijgt de juiste prioriteit bij de inrichting van het landschap;
- + Uitvoeren van het Deltaplan voor de boerenlandvogels, samen met boeren en agrarische collectieven;
- + Hoge prioriteit geven aan de bestrijding van exoten, omdat invasieve soorten voor veel schade zorgen en soorten verdringen;
- + Nauwere samenwerking tussen provincie, gemeenten, waterschappen, terreinbeherende organisaties, agrarische collectieven, vrijwilligersorganisaties en lokale gemeenschappen;
- + Zorgvuldige en integrale (natuur, water, klimaat, biodiversiteit, landschap) gebiedsprocessen in het kader van het Nationaal Programma Landelijk Gebied.

6.2 Natuurontwikkeling en -beheer

Vogels kijken niet naar het bordje om te weten waar het natuurgebied begint: ze maken gewoon gebruik van het landschap. Natuurbeleid gaat er echter soms wel van uit dat natuur maakbaar is. Zo zijn beheerders soms verplicht om een soort in stand te houden die het moeilijk heeft door omstandigheden die de beheerder niet kan beïnvloeden. Dan kan het natuurgebied nog zo rijk zijn aan soorten, maar toch is het niet goed genoeg.

Wat ons betreft komt er in het natuurbeleid minder nadruk op soorten en meer op robuuste ecosystemen. Dat betekent dat gebieden groot genoeg zijn, verbonden met andere gebieden en dat de condities in die gebieden op orde zijn. Goede condities hangen meestal samen met meststoffen (niet te veel), water (niet te weinig), landschapselementen (variatie) en beheer (deskundig, stabiel, op het juiste moment).

Robuuste ecosystemen zijn niet beperkt tot natuurgebieden, maar natuurgebieden kunnen er wel onderdeel van uitmaken. Natuurbeheer gebeurt niet alleen door de grote professionele organisaties. Ook particulieren, (kleine) landgoederen en boeren dragen bij aan natuurbeheer en zijn een belangrijke schakel in het vergroten van de biodiversiteit en de bijdrage aan natuurherstel. Wij zien graag dat boeren meer natuur gaan beheren voor het robuuster maken van ecosystemen, zoals ze van oudsher al deden. Daardoor is meer samenwerking nodig tussen de boeren, landgoederen, overheden, particulieren en natuurorganisaties die delen van het ecosysteem beheren.

Natuurbeheer is een vak waar veel kennis voor nodig is. Vanuit de overheid is vertrouwen nodig in de deskundigheid van de beheerders. Bij de

terreinbeherende organisaties is in de afgelopen eeuw enorm veel ervaring opgebouwd. Wij vinden dat meer van deze kennis en ervaring gebruik kan worden gemaakt voor het maken van goed natuurbeleid. Natuurbeleid moet vooral het werk van de terreinbeherende organisaties mogelijk maken. De overheid moet met ruimtelijke ordening, kaders en subsidies goede condities scheppen voor het beheer, maar niet alle details willen invullen. Voor robuuste ecosystemen is robuust lange termijnbeleid nodig. Natuurontwikkeling is immers vaak een kwestie van lange adem. Dit betekent lange termijn, met heldere kaders en doelen op hoofdlijnen en met voldoende financiering. We moeten durven kiezen voor resultaten die pas over dertig jaar zichtbaar zijn en het geduld opbrengen om beheerders niet af te rekenen op tussendoelen op de korte termijn, zeker niet in de vorm van aantallen soorten.

Met ons pleidooi voor minder nadruk op soorten en meer op robuuste ecosystemen voelen we

ons nog steeds verantwoordelijk voor een goede toekomst voor een grote diversiteit aan soorten, al rekenen we er de individuele beheerder niet op af. Het blijft dus ook belangrijk om soorten te blijven monitoren.

Met de landelijke Bossenstrategie zorgt de provincie Gelderland voor een kwaliteitsimpuls voor de bestaande bossen. Meer bos is nodig voor de biodiversiteit en voor het vastleggen van CO₂. Hout is een klimaatneutrale bouwstof, die in de toenemende vraag naar grondstoffen voor een deel uit onze eigen provincie kan komen. Meer en multifunctioneel bos kan hieraan bijdragen. Op de gronden binnen het Gelders Natuurnetwerk streven we echter naar maximale biodiversiteit, dus kiezen we voor een diversiteit aan inheemse bomen. We zetten in op herstel en uitbreiding van houtwallen, singels en hagen (met vergoeding voor de boer) en voor structureel meer bomen en/of struiken op/rond bedrijventerreinen en langs de gemeentelijke, provinciale en Rijksinfrastructuur.

Onze keuzes

- + De provincie zet in het natuurbeleid meer in op robuuste ecosystemen en op de lange termijn en minder op soorten en gedetailleerde beheervoorschriften;
- + De provincie faciliteert het robuuster maken van ecosystemen door landschapsherstel, met name door uitbreiding van de groenblauwe dooradering met gebiedseigen landschapselementen en extensief landbouwkundig beheer, het liefst door boeren en particulieren. Op deze manier wordt het Gelders Natuurnetwerk (GNN) afgerond en wordt invulling gegeven aan de Bossenstrategie;
- + Meer ruimte voor kennis van de beheerders (terreinbeherende organisaties, landgoederen, particulieren, boeren) in het natuurbeheer;
- + Basisfinanciering voor beheer, afhankelijk van het soort ecosysteem, die gelijk is voor alle beheerders en die de beheerkosten dekt;
- + Het verwaarden van ecosysteemdiensten moet gemakkelijker worden gemaakt, zolang dit het ecosysteem niet aantast;
- + Een meer evenredige verdeling van de beheervergoeding tussen grondeigenaar en pachter bij verpachting van natuurgrond aan boeren;

- ⊕ Stimuleren van houtproductie waar dit ecologisch verantwoord is;
- ⊕ Bescherming van de Natura2000-gebieden, waarvoor we een internationale verantwoordelijkheid dragen. De kernkwaliteiten van de Nederlandse landschappen en aardkundige monumenten verdienen een wettelijke bescherming;
- ⊕ In de Omgevingsverordening worden de waarden van stilte en duisternis veiliggesteld.

6.3 Boeren en natuur

In Nederland is een grote tegenstelling gecreëerd tussen landbouw en natuur. Veel van de huidige natuurgebieden maakten echter vroeger als 'woeste gronden' deel uit van het landbouwsysteem: de omstandigheden waren niet gunstig voor akkers of weilanden, dus er werd niet of nauwelijks mest gebracht. Er werd vooral 'gehaald': plaggen, mest via de schapen, hooi of (hak-)hout. Dit leidde tot de biodiversiteit die we nu zo waarderen.

Waar vroeger landbouw en natuur met elkaar samenhangen, zitten ze elkaar nu vaak in de weg. Natuurgebieden hebben last van boeren, omdat een intensieve en efficiënte bedrijfsvoering vraagt om ontwatering en vergroting van de percelen. Bovendien heeft de

natuur last van emissies uit de landbouw, zoals ammoniak, fosfaat en bestrijdingsmiddelen. Boeren hebben last van natuurgebieden, omdat hen beperkingen worden opgelegd, doordat natuurgebieden worden uitgebreid, of ten bate van de natuur waterpeilen worden verhoogd. Boeren krijgen daardoor het gevoel dat ze niet welkom zijn in hun eigen gebied.

Gelukkig zijn er steeds meer initiatieven die landbouw en natuur weer verbinden, zoals de agrarische collectieven waarin boeren zijn verenigd die meedoen met agrarisch natuurbeheer en initiatieven op het gebied van natuurinclusieve landbouw. De ChristenUnie wil daarop inzetten, vooral in de nabijheid van natuurgebieden.

Onze keuzes

- ⊕ De provincie stimuleert natuurinclusieve landbouw, particulier natuurbeheer en agrarisch natuurbeheer, met name in zones rond natuurgebieden;
- ⊕ De provincie stimuleert beheer van natuurgebieden door lokale (natuurinclusieve) boeren;
- ⊕ Natuurdoelen zijn leidend. De voorwaarden mogen daar niet in belemmeren.

6.4 Recreatieve natuur

Het grootste deel van de Gelderlanders woont in stedelijk gebied. Voor hen is natuur van levensbelang om tot rust en op adem te komen. Toegang tot natuur vraagt aandacht, juist nu er focus ligt op het bouwen van nieuwe woningen. Dat kan gaan om natuurgebieden, om biodivers agrarisch cultuurlandschap en om natuur in de stad. Iedere stedeling zou op de fiets via groene linten in de stad binnen een half uur in de natuur moeten kunnen komen. Iedere stedeling zou binnen tien minuten wandelen in een park moeten kunnen zijn.

Het reguleren van de recreatieve druk in de natuurgebieden is één van de uitdagingen waar de provincie voor staat. Dit kan door nieuwe recreatiegebieden te creëren buiten

natuurgebieden en dit te combineren met de woningbouwopgave (wonen in het groen) en agrarische stadsrandlandschappen meer biodivers, aantrekkelijker en beter toegankelijk te maken.

Het blijkt heel gezond te zijn om in de natuur te zijn: niet alleen lichamelijk, maar ook geestelijk. Diverse natuurbeheerders werken daarom al samen met bijvoorbeeld GGZ-instellingen, reclassering, of sociale werkplaatsen. Het is niet alleen belangrijk voor de kwetsbare inwoner, ook de natuur wordt geholpen door deze inzet. Daarom vinden wij het belangrijk dat deze samenwerkingen waar mogelijk worden opgezocht en ondersteund.

Onze keuzes

- ⊕ Zonering, bijvoorbeeld door het afsluiten van sommige parkeerplaatsen, om kwetsbare natuur te ontlasten;
- ⊕ Tegelijkertijd zorgen voor toegankelijke natuur elders: een fijnmazig netwerk van fiets- en wandelpaden, met name rond de stad: zowel in natuur- en recreatiegebieden als op boerenland, met een goede verbinding van de stad naar het ommeland;
- ⊕ De provincie stimuleert vrijwilligerswerk in de natuur;
- ⊕ De provincie stimuleert samenwerking tussen natuur- en zorgorganisaties.

6.5 Fauna- en predatiebeheer

Beheer van flora en fauna kan om een aantal redenen nodig zijn. Bijvoorbeeld om te voorkomen dat invasieve exoten inheemse soorten verdringen (denk aan de Japanse duizendknoop of de Amerikaanse rivierkreeft). Of om te voorkomen dat kwetsbare populaties verdwijnen door predatie (bijvoorbeeld vossen en kraaien die eieren en kuikens van weidevogels eten). Of om ervoor te zorgen dat het bos zich

kan verjongen (door afschot van bijvoorbeeld herten). Of om te voorkomen dat wilde dieren in de winter verhongeren. Of om gevaarlijke situaties en overlast tegen te gaan (bijvoorbeeld door wilde zwijnen). Jacht kan onderdeel zijn van een pakket maatregelen dat het beheer van een natuurgebied nodig heeft, maar er moet ook uitgekeken worden naar methoden waarbij het niet meer nodig is om jagen. Ook hier streven

we naar robuuste en complete ecosystemen. Als weidevogelgebieden groot genoeg zijn en van een goede kwaliteit en er genoeg weidevogels zitten, kunnen ze wellicht de kraaien verjagen. Wellicht zorgt de komst van de wolf voor een lagere noodzaak om de populaties van herten en zwijnen bij te sturen. De discussie over de beste vorm van faunabeheer moet dus starten bij de draagkracht van een gebied en de vraag hoeveel schade en natuurlijke sterfte door voedseltekorten we accepteren.

Invasieve exoten komen we steeds vaker tegen. Doordat dieren en planten het goed kunnen vinden in onze natuur en in de steden en er vaak geen natuurlijke vijand is, planten ze zich gemakkelijk voort. Het is ook hier van belang dat er tijdig in kaart wordt gebracht waar de problemen met invasieve exoten zich voordoen, zodat er beheermaatregelen kunnen worden genomen.

Onze keuzes

- + De provincie geeft hoge prioriteit aan de bestrijding van exoten, omdat invasieve soorten voor veel schade zorgen;
- + Goede monitoring van de wolf is belangrijk. Enerzijds als het gaat om de aantallen en anderzijds als het gaat om de effecten van de wolf op fauna, maar ook op de mens en landbouwhuisdieren. Om goed zicht te krijgen op het aantal wolven is het belangrijk dat niet alleen DNA gebruikt wordt om aantallen vast te stellen maar ook gebruik te maken van waarnemingen. Beide uitgangspunten zijn bepalend voor het beperken van de beschermde status van de wolf;
- + Beheer van predatoren in weidevogelgebieden, in overleg met de agrarische collectieven;
- + Stoppen met jagen op soorten die geen overlast veroorzaken of andere soorten verdringen;
- + Een strikte bescherming voor wilde ganzen (die bij ons overwinteren) en een doordachte bestrijding van verwilderde ganzen (die bij ons overzomereren);
- + Een regeling die het boeren makkelijker en goedkoper maakt om wildschade te kunnen opgeven (inclusief schade door de wolf);
- + Goede voorlichting aan eigenaren van (kleine) landbouwhuisdieren over het beschermen van hun dieren tegen de wolf;
- + Voldoende menskracht voor vergunningverlening en handhaving.

Persingen

LANDBOUW

7. Landbouw

Landbouw is onmisbaar voor Gelderland vanwege de grote bijdrage aan voedselvoorziening en aan de diversiteit en het beheer van het landschap. De eigenheid van Gelderse landschappen is in grote mate te danken aan de inspanningen van vele generaties boeren. Daardoor kunnen we nog steeds op veel plekken zien waar we vandaan komen. Landbouw heeft relatie met ons mens-zijn en laat ons onze afhankelijkheid van de Schepper zien.

De ChristenUnie ziet een grote rol voor de landbouw in de bescherming en het beheer

van landschap, biodiversiteit en water. We zien dit als een gezamenlijke opgave voor boeren, burgers en overheid. De ChristenUnie wil daarom inzetten op het mogelijk maken van duurzame vormen van landbouw, waaronder natuurinclusieve landbouw en kringlooplandbouw. Wij zoeken naar een goed economisch model voor de waarde van het voedsel dat op deze manier wordt geproduceerd en naar meer betrokkenheid van consumenten bij hun voedsel. Daarom willen we korte ketens en streekproducten stimuleren.

Onze keuzes

- + De provincie biedt een helder, duurzaam perspectief voor de landbouw, inclusief de intensieve veehouderij, zodat ondernemers weten wat er van hen wordt verwacht en hun investeringen daarop kunnen richten. Krimp van de intensieve veehouderij in de provincie, dan wel verplaatsing van bedrijven naar andere regio's in Nederland (dicht bij voedingsindustrie of akkerbouwgebieden voor kleinere kringlopen) lijkt onvermijdelijk;
- + Goede verdienmodellen voor vormen van landbouw die voedsel produceren zonder vervuiling en die zorgen voor een mooi landschap, vasthouden van water, herstel van biodiversiteit en een hoog dierenwelzijn. De provincie vult waar nodig aan op bestaande betalingen vanuit het Gemeenschappelijk Landbouwbeleid (GLB) en het Agrarisch Natuurbeheer (ANLb);
- + Verpachting van grond aan natuurinclusieve bedrijven tegen lagere pacht. De provincie investeert met dit doel in gronden rondom natuurgebieden en in beekdalen;
- + De provincie biedt steun aan agrarische collectieven, studiegroepen en andere netwerken die zich inzetten voor kennisdeling en het stimuleren van verduurzaming en natuurinclusieve/kringlooplandbouw;
- + De provincie geeft steun aan innovaties en experimenten die gericht zijn op het verminderen van vervuiling, de toepassing en de levering van ecosysteemdiensten, het vasthouden van water, beter bodembeheer, het verbeteren van biodiversiteit en/of dierenwelzijn en/of het verminderen van afhankelijkheid van bestrijdingsmiddelen, antibiotica, kunstmest, landbouwplastic en ontwatering;

- ⊕ Mest moet weer een waardevolle grondstof worden in plaats van een afvalproduct;
- ⊕ Extensivering van de landbouw in zones rond natuurgebieden, in beekdalen en veenweidegebieden;
- ⊕ Leningen aan bedrijven voor omschakeling naar natuurinclusieve kringlooplandbouw en investeringen daarvoor, als banken daartoe niet bereid zijn;
- ⊕ Zo veel mogelijk beheer van natuur door boeren. Toestaan bemesting met dierlijke mest in kleine hoeveelheden bij landbouwkundig beheer van natuur (akkers en graslanden). Steun voor begrazing met schaapskuddes en een herder. Boeren maken aanspraak op subsidies uit het Subsidiestelsel Natuur en Landschap (SNL) als zij het beheer uitvoeren;
- ⊕ Een verbod op gebruik van bestrijdingsmiddelen in een zone van 5 meter aan weersijden van beken voor herstel van de waterkwaliteit en de insectenpopulatie. Hier dient een redelijke compensatie voor de boeren tegenover te staan voor geleden opbrengst- en waardeverlies en/ of een beheervergoeding. Verder ontwikkelt de provincie beleid om het gebruik van bestrijdingsmiddelen te reduceren in een zone van 1 km rondom GNN. Vanwege het hoge gebruik van bestrijdingsmiddelen wil de ChristenUnie een verbod op lelieteelt in de provincie, tenzij deze biologisch is;
- ⊕ Bescherming van landbouwkundig erfgoed, waaronder enkeerdgronden, celtic fields, houtwallen en streekrassen;
- ⊕ De provincie stimuleert van korte ketens, streekproducten en vormen van boer-burgersamenwerking, onder andere door voorlichting over landbouw en voedsel;
- ⊕ Verlagen barrières in regelgeving voor verbredingsactiviteiten op boerenbedrijven, zoals zorg en recreatie;
- ⊕ De provincie stimuleert de opwekking en het gebruik van duurzame energie op landbouwbedrijven, zolang de opwekking van energie geen ruimte onttrekt aan voedselproductie;
- ⊕ We moeten ervoor zorgen dat we voldoende boeren overhouden: liever meer dan minder boeren. Aandacht voor mentale gezondheid van boeren. Steun voor jonge en nieuwe boeren.

Winterswijk

BEREIKBAARHEID

8. Duurzame bereikbaarheid

Mobiliteit is een nutsvoorziening. Verbinding is immers noodzakelijk om op je werk te komen, om familie te bezoeken of om naar school te gaan. Daarom is het belangrijk dat iedereen toegang heeft tot schone, betaalbare en toegankelijke mobiliteit. Het is echter niet makkelijk om dat te bereiken. Op dit moment zijn er grote opgaves. Reizen wordt duurder en de contrasten tussen de stedelijke omgeving en de periferie nemen toe, met als gevolg dat keuzes over manieren van reizen beperkt worden, waarmee het risico op vervoersarmoede toeneemt.

We zien ook dat er technologisch grote ontwikkelingen zijn. Vervoer wordt schoner en slimmer, maar het is nog lastig om dat in te zetten voor collectief gebruik. Met die ontwikkelingen zien we ook dat de rol van de markt ten opzichte van die van de overheid verandert. De markt ontwikkelt volop, maar de overheid kan het nog niet goed faciliteren. Er valt nog veel winst te boeken wat betreft deelmobiliteit of slimme apps voor het delen van voertuigen en het slim koppelen van modaliteiten. Daarnaast heeft de overheid niet altijd grip op het deel van de mobiliteit waar zij wel verantwoordelijk is, zoals bij OV-concessies.

De provincie is verantwoordelijk voor het beheer en onderhoud van de provinciale wegen en voor het verzorgen van het regionaal openbaar vervoer. De ChristenUnie vindt dat er drie belangrijke dingen moeten veranderen:

1. Verhouding markt/overheid. De overheid heeft tot taak om kaders te scheppen, zodat betaalbare, betrouwbare en toegankelijke mobiliteit beschikbaar is. De markt heeft de ruimte nodig om te innoveren en slim te organiseren. Waar de markt niet in staat is aan de kaders invulling te geven, heeft de overheid een taak om daar de regie op te voeren;
2. Financiën gekoppeld aan doelstellingen en gebruik, oftewel sociaal beprijzen. Met de huidige ontwikkelingen op het vlak van mobiliteit bestaat het risico dat vervoersarmoede toeneemt. Elektrische auto's zijn hier een voorbeeld van: deze zijn alleen toegankelijk voor mensen met een flink budget of mensen die er één van de zaak krijgen. Een onkostenvergoeding voor woon-werkverkeer voor openbaar vervoer verlaagt echter de drempel om met het openbaar vervoer te reizen. Daarom is het belangrijk om in te zetten op het wegnemen van barrières voor betaalbare, betrouwbare en toegankelijke mobiliteit, bijvoorbeeld door het openbaar vervoer gratis te maken voor kwetsbare groepen;
3. Vraag volgt aanbod. Op dit moment rijden er veel lege bussen door de provincie, terwijl ondertussen de wegen dichtslibben. De balans is dus niet goed verdeeld en het openbaar vervoer moet aantrekkelijker worden. Door de buslijnen te strekken en slim hubs te organiseren kunnen de autokilometers gereduceerd worden. Door gebruik van apps wordt inzichtelijk wanneer welk vervoersmiddel het best kan worden gebruikt. Daarnaast kan de bezetting van het openbaar vervoer gelijkmatiger verdeeld worden door gebalanceerde beprijzing. Zo kan de druk op wegen in ieder geval niet verder toenemen.

Om de oplossingen te vinden moeten we ook anders kijken naar de verantwoordelijkheden die bij de verschillende bestuurslagen liggen. Accijnsverlaging of -verhoging op fossiele brandstof heeft effect op het provinciaal beleid.

Dat geldt ook voor parkeertarieven in de stad. Het zijn communicerende vaten. Als provincie kunnen we onze taken dus alleen maximaal invullen als er een gezamenlijk beleid gevoerd wordt tussen de verschillende bestuurslagen.

Onze keuzes

- Halvering van autokilometers
- De kilometers die resteren worden elektrisch verreden, flankerend Rijksbeleid is randvoorwaardelijk;
- Dat kan alleen als er goed en slim openbaar vervoer beschikbaar is;
 - De overheid moet weer meer regie krijgen op het openbaar vervoer door bijvoorbeeld vervoersmiddelen zoals bussen in eigendom te nemen;
 - Als het aandeel ov-gebruik stijgt naar 15%, wordt openbaar vervoer schaalbaar en betaalbaar;
 - In dat kader is het van belang om in te zetten op gebruik van de fiets en lopen.
- Meer asfalt kan, maar dan wel voor de fiets en slim openbaar vervoer, zodat er minder autokilometers gereden worden.

8.1 STOP

De verschillende collectieve vormen van vervoer moeten betaalbaar en veilig zijn voor iedereen. De ChristenUnie hanteert daarom als voorkeursvolgorde 'STOP': Stappen, Trappen, Openbaar vervoer en Privévervoer. Wandelen

en fietsen zijn duurzaam en gezond. Stappen en trappen hebben een recreatieve functie, maar zijn ook steeds vaker de eerste keus voor verplaatsing bij korte en middellange afstanden.

Onze keuzes

- De provincie maakt ruimte voor voetgangers en fietsers in haar provinciaal beleid en bij nieuwe gebiedsontwikkelingen. Bijzondere aandacht is er voor inwoners met een beperking;
- De provincie investeert in uitbreiding van fietssnelwegen die aantrekkelijk zijn voor woon-werkverkeer. De fiets is een doelmatige vorm van vervoer voor reizen van 15-25 kilometer. De recreatieve functie en praktische functie worden hierbij gecombineerd. De ChristenUnie biedt daarmee ruimte aan de snelle fietsers (e-bikes, Speed pedelecs en racefietsers);

- ⊕ De provincie investeert in betere fietsvoorzieningen; bijvoorbeeld bij stations om de [elektrische] fiets een aantrekkelijk vervoersalternatief te maken. Een goed aanbod van OV-fietsen is daarbij van belang;
- ⊕ De provincie zet zich in om de situatie op de Gelderse wegen zo veilig mogelijk te houden, door wegen veilig in te richten en door te investeren in educatie en verandering van gedrag. Daarbij willen we samenwerken en kennis delen met andere wegbeheerders;
- ⊕ De provincie voert zoveel mogelijk de 'groene golf' in bij stoplichten langs provinciale wegen;
- ⊕ Waar gemeenten dat willen, worden ze in staat gesteld om rotondes in eigendom te nemen. Daarmee wordt de veiligheid voor fietsers vergroot door de veranderende voorrangspositie.

8.2 Openbaar vervoer

Het openbaar vervoer is een duurzaam alternatief als reisafstanden toenemen of als beperkingen wandelen en fietsen moeilijk maken. Het openbaar vervoer dient zoveel mogelijk een ontspannende vorm van reizen

te zijn voor iedereen die geen auto kan of wil bezitten. Eén van de voorwaarden hiervoor is dat het openbaar vervoer voor iedereen betaalbaar moet zijn.

Onze keuzes

- ⊕ De provincie investeert in een hoofdnet van openbaarvervoerlijnen waar het (potentiële) reizigersaanbod dat mogelijk maakt. Voor het fijnmaziger vervoer zet de provincie in op een flexibel netwerk van vraaggestuurd vervoer. Combinaties met andere vervoersbehoeftes als doelgroepenvervoer en lokale initiatieven worden daarbij ingezet om ook in minder dichtbevolkte regio's adequate mobiliteit aan te bieden;
- ⊕ De provincie investeert in dichtbevolkte gebieden in hoogfrequent openbaar vervoer. Als de dienstregeling tenminste elke 15 minuten wordt uitgevoerd, blijkt openbaar vervoer steeds vaker de voorkeur te krijgen boven privévervoer;
- ⊕ Vervoersmiddelen die de provincie inzet voor openbaar vervoer zijn waar mogelijk emissieloos; De provincie houdt - waar mogelijk - verbindingen met kleine dorpen in stand. Als dit niet langer haalbaar is, moeten er andere oplossingen worden geboden. De provincie ondersteunt lokale plannen en initiatieven, zodat bewoners toch aansluiting hebben op regionale bus- en treinlijnen;

- + De provincie waarborgt een goede toegankelijkheid van het openbaar vervoer voor ouderen en mensen met een beperking. Dit betekent dan ook daarop ingerichte informatievoorziening, haltes, stations, bussen en treinen;
- + De provincie heeft aandacht voor sociale veiligheid van haltes en stations. Dit vraagt om goede afspraken met de politie en het Openbaar Ministerie om de veiligheid in het openbaar vervoer te verzorgen.

8.3 Privévervoer

Het Rijk gaat het gebruik van de auto 'beprijzen'. Het Rijk wil hiermee het autogebruik laten afnemen ten gunste van duurzamere vormen van vervoer. In landelijke gebieden zal de auto een belangrijk onderdeel blijven van

de vervoersmix. Daarom zal de provincie deelmobiliteit stimuleren en ziet de provincie erop toe dat de kosten rechtvaardig worden toegepast.

Onze keuzes

- + Waar er aanvullend op stappen, trappen en openbaar vervoer behoefte is aan privévervoer stimuleert de provincie Gelderland het gedeeld gebruik van vervoersmiddelen, zoals deelauto's en deelfietsen;
- + De provincie houdt het areaal aan autowegen en vaarwegen kwalitatief op orde. Zij investeert op tijd in de renovatie of vervanging van bruggen en tunnels. Een groot deel van deze 'werken' komt de komende tijd in de vervangingsfase;
- + Provinciale wegen dienen dorpskernen te mijden om de leefbaarheid te vergroten. De provincie Gelderland onderzoekt of een rondweg een duurzamer en veiliger alternatief biedt.

8.4 Duurzaam bereikbaar

Bereikbaar zijn mag niet ten koste gaan van de kwaliteit van onze leefomgeving en de leefbaarheid. De ChristenUnie wil de belasting van het milieu door het verkeer verkleinen en

hiervoor gericht investeren in de sterke punten van verschillende vormen van vervoer. Het verkeer moet slimmer, schoner en zuiniger.

Onze keuzes

- + De provincie stimuleert het elektrificeren van het verkeer door het opvoeren van het aantal laadpunten en waterstof tankstations voor personenauto's, vrachtauto's, bussen en binnenvaartschepen. De provincie draagt bij aan het versneld vervangen van binnenvaartmotoren voor duurzamere vormen van aandrijving;
- + De provincie stimuleert de transitie van vrachtvervoer van de weg naar de binnenvaart, buisleidingen en via het spoor;
- + De provincie stimuleert ontgassingsinstallaties voor binnenvaartschepen. Zodra het landelijk verbod op 'varend ontgassen' ingaat, moeten voldoende ontgassingsinstallaties operationeel zijn;
- + De provincie wil de druk vanuit de luchtvaart en scheepvaart op de leefomgeving maximaal gelijk houden, maar bij voorkeur verminderen. De luchtvaart en scheepvaart moeten evenals andere bedrijfstakken hun aandeel leveren in het terugbrengen van de uitstoot van CO2 en stikstof;
- + De provincie stimuleert de elektrificatie of andere duurzame alternatieve energiebronnen voor de binnenvaart;
- + De provincie draagt bij aan pilots en subsidies voor vrachtverkeer op alternatieve energiebronnen;
- + Walstroom3 in binnenhavens wordt bevorderd en gezamenlijk met het Rijk wordt gewerkt aan walstroom voor zeeschepen (cruise, ferry);
- + Geluidsoverlast van de luchtvaart – zeker in de (randen van) de nacht – zorgt voor stress en gezondheidsschade bij omwonenden. Opening van Lelystad Airport zal deze overlast voor inwoners van de Noord-Veluwe en Gelderse Vallei verergeren en is daarom niet wenselijk. De provincie ondersteunt gemeenten, regio's met kennis, lobby en eigen inzet van de passende juridische middelen om de opening van Lelystad Airport tegen te houden. Met de minister van I&W wordt een aanpak geformuleerd om de overlast van een extra vliegroute naar Schiphol tegen te gaan;
- + De luchtvaart en scheepvaart moeten evenals andere bedrijfstakken hun aandeel leveren in het terugbrengen van de uitstoot;
- + Veren zijn een belangrijke schakel om Gelderland bereikbaar te houden. Om de veren in stand te kunnen houden is het noodzakelijk dat ondernemerschap de ruimte krijgt. De provincie trekt samen met gemeenten op om ondernemerschap te stimuleren en waar nodig financieel tijdelijk te ondersteunen.

STIKSTOF

9. Stikstof: iedereen draagt bij

Nederland verkeert in een stikstofcrisis. In 2015 kwam er de Provinciale Aanpak Stikstof (PAS), maar deze aanpak bleek geen oplossing te bieden. In mei 2019 werd de PAS afgeschaft en sindsdien houdt stikstof Nederland in zijn greep. Er is maar één manier om uit de crisis te komen en dat is door onze welvaart niet langer belangrijker te maken dan de schepping.

De ChristenUnie ziet het als haar taak om rechtvaardige keuzes te maken. Dat betekent dat iedereen verantwoordelijkheid moet nemen om de uitstoot van stikstof terug te dringen. Gelderland gaat 20% van de landelijke opgave om stikstofuitstoot te reduceren voor haar rekening nemen. In de plannen die we maken, kijken we niet alleen naar wat er niet meer kan, maar ook naar wat er nog wel kan en wat er belangrijk is om een vitaal buitengebied over te houden. Die keuzes maken we niet vanachter de tekentafel, maar met gemeenten, inwoners en bedrijven samen. We verzetten ons tegen de handel in stikstofrechten, want wij vinden het niet rechtvaardig dat degene met de grootste portemonnee bepaalt. Op deze manier werken we samen aan natuurherstel en een toename van de biodiversiteit, die op haar beurt weer noodzakelijk is voor ons leven op aarde.

De enige manier om uit de stikstofcrisis te komen, is om de economie binnen de grenzen te brengen van wat de natuur aankan. Dat is het langetermijndoel. Daar ligt de echte oplossing. Om daar te komen vragen we van alle sectoren om 50% van hun stikstofemissie te reduceren. Deze emissiereductie is niet bedoeld om nieuwe plannen mogelijk te maken, maar is 100% voor de natuur. In de tussentijd is er ook stikstofruimte nodig voor het realiseren van bijvoorbeeld woningen. Wij willen dat de keuzes voor toewijzing van deze stikstofruimte

in het gebied gemaakt worden. Bij het toewijzen van stikstofruimte moet ook altijd worden gecompenseerd.

Als rentmeesters van de schepping staan we voor een grote opgave, omdat de natuur zucht onder de druk die economische groei en welvaart met zich mee hebben gebracht. De stikstofcrisis laat ons zien dat we met onze collectieve welvaartsgroei over grenzen heen zijn gegaan, waar we nu de rekening voor moeten betalen. Wij zijn ervan overtuigd dat de enige manier om uit de stikstofcrisis te komen is door te werken aan duurzaam natuurherstel en grenzen te stellen aan de manier waarop we onze welvaart hebben ingezet. Gelderland is de provincie met verreweg de meeste stikstofgevoelige natuur van Nederland en natuurbeleid is een belangrijke taak van de provincie. Wij voelen ons verantwoordelijk om ons in te zetten voor robuuste natuur. Een drastische vermindering van stikstofuitstoot is hierbij noodzakelijk.

De ChristenUnie vindt dat alle sectoren proportioneel moeten bijdragen. De schuld van de ontstane crisis ligt niet bij één sector, maar is een maatschappelijk probleem; het gaat ons allemaal aan. Door iedereen proportioneel bij te laten dragen, zorgen we voor een eerlijke verdeling.

In een stikstofgevoelig gebied, zoals rondom een aantal Natura2000-gebieden, komen alle belangen van partijen (landbouw, industrie, natuur, wonen) bij elkaar. Binnen dat gebied moeten dan ook de juiste afwegingen worden gemaakt om het herstel in gang te zetten. Als we ruimte hebben om nieuwe projecten te ontwikkelen, laten we dit niet bepalen door degene met de grootste portemonnee, maar

bepaalt het maatschappelijk belang waar de ruimte voor ingezet kan worden.

Ondernemers hebben veel expertise over hoe zij stikstofreductie kunnen behalen. We willen de kennis van boeren, bouwers en industrie inzetten om slimme oplossingen te ondersteunen. Om onze natuurdoelen te halen moeten we alle mogelijkheden die we hebben inzetten. Innovatie en extensivering zijn daar belangrijke onderdelen van.

Ondernemers die vrijwillig hun bedrijf willen beëindigen, ontvangen daar een eerlijke en ruimhartige vergoeding voor. In Gelderland zijn veel boeren die hun bedrijf vrijwillig willen beëindigen. Wij zijn geen voorstander van gedwongen opkoop van boerenbedrijven.

Daarnaast vinden wij dat industriebedrijven op eenzelfde manier behandeld moeten worden als agrarische bedrijven.

De grond van opgekochte landbouwbedrijven willen we beschikbaar houden voor de agrarische sector. Dit is nodig om de boeren die hun bedrijf voort willen zetten perspectief te bieden op extensivering en het in balans brengen van hun bedrijfsvoering met de natuur.

Veel boeren zetten zich in voor natuurbeheer en het verbeteren van de biodiversiteit. Ze laten zien dat boeren en natuur elkaars onmisbare partners zijn. Het agrarisch natuurbeheer verdient een eerlijke vergoeding, voor de maatschappelijke diensten die worden geleverd. [Zie ook het hoofdstuk over Landbouw]

Onze keuzes

- ⊕ Alle sectoren dragen proportioneel bij aan de terugdringing van de stikstofuitstoot;
- ⊕ Oplossingen voor de stikstofcrisis worden met alle belanghebbenden in een gebied gezocht en niet vanuit Den Haag of Arnhem opgelegd;
- ⊕ Wij denken dat voor de landbouw alle oplossingsrichtingen in samenhang nodig zijn: op de korte termijn kunnen managementmaatregelen en extensivering worden gestimuleerd, in combinatie met een afrekenbare stoffenbalans. Technologische innovatie kan op de langere termijn bijdragen. Uitkoop volgt wat ons betreft het 'natuurlijk verloop' van bedrijven die willen stoppen. Gedwongen uitkoop zien wij als allerlaatste redmiddel in bijzondere gevallen;
- ⊕ Landbouwgrond van opgekochte landbouwbedrijven blijft beschikbaar voor de agrarische sector om daarmee een duurzaam perspectief te bieden aan boeren die hun bedrijf voort willen zetten;
- ⊕ Boeren die zich inzetten voor natuurherstel en de versterking van biodiversiteit verdienen een ruimhartige beloning;
- ⊕ De provincie moet voorrang geven aan de legalisatie van PAS-melders. Ondernemers die te goeder trouw hebben gehandeld, maar door toedoen van de overheid illegaal zijn geworden, mogen we niet in de kou laten staan;

- + De provincie voorkomt marktwerking met vergunningen. Vrije marktwerking met stikstofrechten is geen goed vertrekpunt voor de gebiedsprocessen. Voorkomen moet worden dat de ondernemer of particulier met het meeste geld bepaalt wat er gebeurt;
- + De provincie zorgt ervoor dat elk bedrijf een meetsysteem krijgt om haar emissie te meten. Zo kan worden vastgesteld of doelen worden gehaald. Daarmee wordt ook duidelijk in hoeverre innovatieve maatregelen werken;
- + De provincie verplaatst de focus bij boeren naar blijvers in plaats van stoppers. De provincie gaat (samen met het Rijk en Europa) werken aan nieuwe verdienmodellen voor boeren, zodat boeren een toekomstperspectief hebben.

Nijmegen

ECONOMIE

10. Economie van het samen

10.1 Brede Welvaart

De ChristenUnie wil een economie die er is voor mensen in plaats van mensen die werken voor de economie. Geld en bedrijvigheid zijn middelen om samen een goed leven te leiden, met aandacht voor gezin en relaties. Een goede markt komt tot haar recht als arbeid, kapitaal en natuurlijke hulpbronnen geen tegengestelde krachten zijn en als ondernemers, werkgevers en werknemers van elkaars talenten profiteren. De focus in de economie ligt niet op winstmaximalisatie, oneindige groei of overconsumptie, maar op duurzame regionale relaties, werkgelegenheid en bloei van de gemeenschap. Een economisch beleid dat streeft naar maximale bloei, niet naar maximale groei, dat noemen we brede Welvaart.

In de economie worden mensen niet gezien als kostenpost. Ook op regionaal niveau moeten nieuwkomers, arbeidsmigranten of andere

kwetsbare mensen extra aandacht krijgen om aan het werk te komen of blijven. Economie is geen individuele aangelegenheid. De tijd dat we daar zo over dachten, is voorbij. We moeten onze ogen openen voor duurzame samenwerking voor de lange termijn.

We zien een trend ontstaan van mensen die weer samen willen werken: energiecoöperaties, coöperatieve grondexploitatie, lokale coöperatieve woningbouw. Deze organisaties hebben lokaal en regionaal een belangrijke rol en vaak een herkenbaar gezicht. De ChristenUnie juicht dit toe en wil dat deze organisaties zich duurzaam ontwikkelen.

Interregionale samenwerking in grensgebieden is wezenlijk voor duurzame economische ontwikkeling. De economie houdt niet op bij de grens.

Onze keuzes

- + De Brede Welvaartsbenadering in regiodeals moet helpen zichtbaar te maken of onze economische bedrijvigheid toekomstbestendig is;
- + Regionale samenwerking tussen bedrijfsleven, overheid, kennisinstellingen en het beroepsonderwijs willen we versterken via regiodeals;
- + Evenwichtige samenhang tussen praktisch geschoolden en toponderzoekers in regiodeals en maatschappelijke opgaven;
- + De provincie stimuleert zowel de topsectoren als het brede MKB;
- + Opkomende coöperatieve organisaties helpen we een stap verder;
- + We promoten leer-werktrajecten om kwetsbare groepen met afstand tot de arbeidsmarkt een kans op een echte baan te geven;

- + We benadrukken de maatschappelijke rol van bedrijven en hun bijdrage aan het algemeen belang, bijvoorbeeld door innovatie en verduurzaming;
- + Sociaal ondernemers krijgen een grotere kans bij overheidsinkoop. Duurzaamheid en maatschappelijk- en sociaal ondernemen worden randvoorwaarden bij alle inkopen van de provincie;
- + We willen bewustwordingscampagnes tegen mensenhandel en uitbuiting binnen de provinciale grens.

10.2 Innovatie

Innovatie is noodzakelijk voor een bloeiende economie en voor verduurzaming. Bedrijven zijn vaak uitstekend zelf in staat te innoveren. Innovatie stimuleren is voor de provincie geen doel op zichzelf, maar een middel. De provincie richt zich bij het stimuleren van innovatie op

innovaties die bijdragen aan provinciaal beleid. Daarbij willen we vooral aandacht voor het innovatieve MKB, omdat die veel effectiever blijken te innoveren dan de grote bedrijven en instituten.

Onze keuzes

- + De provincie stimuleert innovaties die bijdragen aan de grote transities, bijvoorbeeld een circulaire en digitale economie en beperking van de CO₂- en stikstofuitstoot;
- + Stimuleringsregelingen die laagdrempelig toegankelijk zijn voor het MKB, dat wil zeggen met eenvoudige regels en rapportages;
- + Met een groot inkoopvolume moet de provincie voorop gaan in het aanschaffen van innovatieve producten en diensten.

10.3 Circulaire economie

De voorraad grondstoffen die de aarde kan leveren, is eindig. Het lineaire model van steeds weer nieuwe materialen gebruiken en oude materialen als afval afdanken is niet houdbaar. De ChristenUnie wil toewerken naar een circulaire economie, waarin minder materiaal

wordt gebruikt en producten en materialen na gebruik door hergebruik en recycling een hoogwaardige toepassing krijgen. We realiseren ons dat hergebruik niet ophoudt bij provincie of landgrenzen.

Onze keuzes

- + De ChristenUnie zet allereerst in op het verminderen van de vraag naar primaire grondstoffen;
- + De provincie zet als eerste in op de bouw en de agrarische sector;
- + De provincie zorgt voor voldoende ruimte voor bedrijven die bijdragen aan de circulaire economie;
- + Samenwerken loont. We pleiten voor een sterker interprovinciaal circulair programma. Koppel voorbeeldbedrijven over provinciegrenzen heen.

10.4 Digitale economie

De interneteconomie is bijna volledig verweven met de traditionele economie. Veel van onze transacties vinden plaats via een beeldscherm. Ook productie wordt aangestuurd door computers en in de logistiek is robotisering aan de orde van de dag. Dit heeft gevolgen voor

ons begrip van de economie. Nieuwe wegen vragen om bescherming. Steeds meer mensen worden slachtoffer van oplichting. Veiligheid op de digitale markt blijft onverminderd belangrijk. De beveiliging van eigen systemen zijn daar een voorwaarde voor.

Onze keuzes

- + Aandacht voor digitale criminaliteit;
- + De provincie werkt met gemeenten aan een goede digitale bereikbaarheid: snel vast internet en een stabiel 5G-netwerk;
- + De provincie stimuleert cyberweerbaarheid bij clusters van bedrijven. Bedrijven kunnen vaak alleen samen deze kennis aantrekken en behouden. De provincie helpt bij het oprichten van regionale cyberweerbaarheidscentra;
- + De provincie werkt volgens 'ethical by design'. Ethiek wordt bij het ontwerp van nieuwe toepassingen direct meegenomen. In digitale toepassingen wordt de 'menselijke maat' gewaarborgd.

10.5 Bedrijventerreinen en binnensteden

Voor de economie zijn bedrijventerreinen en binnensteden erg belangrijk. Goede, duurzame en vitale werklocaties vormen de basis van een aantrekkelijke werkomgeving. Dat geldt voor zowel de korte als lange termijn. Bij nieuwbouw moet daarom altijd gekeken worden naar de draagkracht van de lokale economie. Ontwikkelen voor werknemers van buiten leidt tot een fictieve som van niet bestaand

arbeidspotentieel. Het levert een regio weinig op. We zetten daarom in op zorgvuldige ontwikkeling. Ook vitale binnensteden dragen bij aan een prettige leefomgeving. Lege kantoren en winkels vormen een risico voor een veilige omgeving. Leegstand in het centrum willen we tegengaan met herstructureringsmaatregelen. Dit krijgt vorm in de omgevingsvisie.

Onze keuzes

- + De ChristenUnie wil dat vraag en aanbod van bedrijventerreinen en kantoren in balans is. De provincie zorgt voor 130% plancapaciteit;
- + De provincie investeert in revitaliseren of transformatie van oude bedrijventerreinen. Zij helpt gemeenten bij planvorming en investeert samen met de gemeente in eventuele onrendabele toppen die vaak bij deze projecten voorkomen;
- + De ChristenUnie is tegen de 'verdozing' van het landschap. Vastgoedontwikkelaars zijn verplicht een verwijderingsbijdrage te alloceren;
- + We pleiten voor het revitaliseren van bestaande bedrijventerreinen boven de ontwikkeling van nieuwe;
- + Op veel bedrijventerreinen zijn kansen voor kwaliteitsverbetering in de vorm van duurzame energie, groen, biodiversiteit, pauzelandschappen en duurzame bereikbaarheid;
- + De provincie stimuleert zelforganisatie van ondernemers op bedrijventerreinen, kwaliteitsverbetering en beheer werken beter collectief;
- + De provincie zet leegstaande kantoorpanden en winkelpanden in voor woningfaciliteiten.

Groessen

CULTUUR, ERFGOED EN LANDSCHAP

11. Cultuur, erfgoed en landschap

Mensen zijn creatieve wezens. God, onze Schepper, heeft ons creatieve talenten gegeven waar we van genieten. Kunst en cultuur horen bij ons mens-zijn en zijn waardevol voor een open en bloeiende samenleving. Bibliotheken, concertzalen, musea en toneelhuizen; het zijn plekken waar mensen graag zijn. Kunst kan het leven mooier maken, mensen bij elkaar brengen en ergens een nieuwe kijk op geven, zowel in het mooie als in het lijden. Onze cultuur kent een rijke geschiedenis en is een belangrijk onderdeel van wie wij zijn. Kunst en cultuur zijn daarmee echt van en voor de samenleving.

11.1 Culturele ontmoetingsplekken

De ChristenUnie vindt het belangrijk dat kinderen en jongeren met kunst en cultuur in aanraking komen. Door beoefening van amateurkunsten ontdekken en ontwikkelen zij hun creatieve talenten. Cultuur is een belangrijk onderdeel van hun ontwikkeling en verdient een plek in het onderwijs. Het is belangrijk dat er voor kinderen en jongeren een toegankelijk aanbod van kunst en cultuur is.

De overheid dient daarom op te treden als subsidieverstrekker, opdrachtgever en beschermer van ons culturele klimaat en erfgoed. Waar structurele betrokkenheid vanuit de samenleving bij cultuur is, verdient zij de meeste steun. In deze volgorde kijken we naar cultuur: eerst de betrokken gemeenschap, dan de terugkerende gebruiken en als laatste de stenen.

Als het gaat om culturele ontmoetingsplekken is de provinciale rol het ondersteunen van initiatieven om de leefbaarheid in dorpen en kernen te ondersteunen. Cultuurgemeenschappen met structurele repetities en ontwikkeling vormen de hoeksteen voor een duurzame culturele infrastructuur. Steeds vaker zijn cultuurgebouwen multifunctioneel. Zo is de bibliotheek al lang niet meer alleen maar de plek om boeken te lenen. Steeds vaker is er veel meer te doen. Mensen kunnen er cursussen volgen, het is een ontmoetingsplek en de bibliotheken zijn een belangrijk onderdeel om een gemeente leefbaar te houden. In de eerste instantie zijn gemeenten en de bibliotheken verantwoordelijk voor hun functie voor de samenleving.

Onze keuzes

- + Talentontwikkeling vormt de basis voor het provinciale culturele klimaat. Creatieve broedplekken zoals culturele podia en kunstvakonderwijs zijn daar belangrijk voor en worden daarom ondersteund door de provincie;
- + De provincie ondersteunt plannen van de gemeente om in het kader van de leefbaarheid (openbare) bibliotheekvoorzieningen of andere vergelijkbare ontmoetingsplekken in dorpen en kernen bereikbaar en betaalbaar te houden;
- + De provincie gaat in gesprek met deelregio's om de regionale culturele infrastructuur te versterken;
- + We zetten in brede cultuurbeoefening en zien onze topinstelling als een uiting van h  el de provincie. Op dit moment mist volgens ons een Gelders topkoor, terwijl er wel een brede koorinfrastructuur is. Daar dient de provincie binnen de bestaande infrastructuur doorontwikkeling te stimuleren.

11.2 Erfgoed

De Gelderse cultuur kent een rijke geschiedenis en is drager van onze omgangsvormen, uitingen en manier van doen. De provincie kan een rol vervullen als subsidieverstrekker, opdrachtgever en hoeder van ons culturele klimaat en erfgoed. Bijzondere gebouwen, voorwerpen, tradities, foto's, films en verhalen tonen de geschiedenis van onze provincie. Erfgoed vertelt niet alleen de vaderlandse geschiedenis, maar ook de regionale en lokale geschiedenis.

Belangrijke aandacht verdient het kerkelijk erfgoed. Monumentale kerkgebouwen zijn beeldbepalend in steden en dorpen. Voor veel Gelderlanders zijn kerken dragers van herinneringen aan belangrijke momenten in het leven en bieden ze een plek voor bezinning. Door tekort aan geld is er echter steeds weer de kans op achterstallig onderhoud. Er is sprake van toenemende leegstand. Niet alle kerkgebouwen

kunnen behouden worden als kerk, maar er liggen wel kansen in een waardige alternatieve bestemming.

Waar gemeenschappen zich over erfgoed ontfermen, verdienen zij een grotere betrokkenheid van de provincie. Wij noemen dit levend erfgoed. Dit gaat zowel op voor immaterieel als materieel erfgoed.

Onze geschiedenis verdient bescherming. Monumentale (kerk)gebouwen zijn cultuurhistorisch waardevol en zijn beeldbepalend in steden en dorpen. Met geld van de rijksoverheid hebben veel gemeenten en provincies kerkenvisies geschreven. We verwachten dat de komende jaren opnieuw veel kerken zullen worden gesloten en dat het niet eenvoudig zal zijn om voor alle monumentale kerkgebouwen nieuwe bestemmingen te vinden.

Onze keuzes

- Behoud en bescherming van erfgoed, met een verdere nadruk op immaterieel, agrarisch, industrieel en religieus erfgoed;
- De provincie ondersteunt erfgoedgemeenschappen met monumentale niet-woonhuizen (levend erfgoed!) bij de restauratie van hun rijksmonumenten;
- De provincie stimuleert herbestemming bij leegstaande erfgoedobjecten. Het behoud van erfgoed is gebaat bij een passende bestemming;
- Erfgoed moet ook 'beleefd' worden. Wij zetten in om het provinciaal erfgoed ook beleefbaar te maken door bijvoorbeeld het verruimen van openstelling en wandel- en fietsroutes langs erfgoed;
- De provincie draagt zorg voor een adequate uitvoering van haar wettelijke taken voor het bewaren van archeologische vondsten;
De provincie biedt gemeenten ondersteuning bij cultuureducatie en cultuurparticipatie en bij de uitvoering van haar erfgoedtaken;
- De provincie trekt samen met het Rijk op en zorgt voor financiering voor het noodzakelijk onderhoud van rijksmonumenten. Daarbij is er bijzondere aandacht voor het duurzamer maken van monumenten en voor kerkelijk erfgoed;

- + Provinciaal erfgoed wordt ook digitaal bewaard, zodat er een naslagwerk ontstaat van het provinciaal erfgoed;
- + De provincie ziet erop toe dat naoorlogse monumenten ook een plek krijgen in het erfgoedbeleid.

11.3 Landschap

Gelderland heeft veel karakteristieke landschappen die grotendeels de identiteit van de streek bepalen. Een gevarieerd landschap zorgt voor een hogere waardering van onze woonomgeving en ons werkmilieu. Als bedrijven een nieuwe vestigingsplek kiezen, speelt de kwaliteit van de woonomgeving een grote rol omdat werknemers dat belangrijk vinden.

De kwaliteit van het landschap staat flink onder druk, met veel discussies over de plaatsing van windmolens, de aanleg van zonneweides en de bouw van bedrijfsloodsen ('dozen'). Tegelijkertijd verdwijnen nog steeds karakteristieke landschapselementen zoals houtwallen en hagen. We hebben een integrale aanpak nodig, waarbij de kwaliteit van het landschap zwaar

weegt. Het belang van de cultuurhistorie moet een sturende factor zijn bij de beoordeling van ruimtelijke ontwikkelingen. Soms leveren nieuwe ontwikkelingen en nieuwe ingrepen in het landschap juist geld op waarmee de meest waardevolle landschapselementen behouden kunnen worden.

Bij cultuureducatie kan landschapseducatie een grotere rol spelen. De provincie heeft een taak in het beschrijven van karakteristieke landschappen (in kwaliteitsgidsen, gebiedsprofielen) en in het borgen van de gebiedskwaliteiten in de Omgevingsvisie en de Omgevingsverordening. Bij ingrepen in het landschap moeten initiatiefnemers aangeven hoe ze omgaan met het kwaliteitsbeleid.

Onze keuzes

- + De provincie maakt beleid voor landschapskwaliteit, waarbij de kennis van lokale partijen en bewoners wordt benut;
- + Het belang van de cultuurhistorie moet een sturende factor zijn bij de beoordeling van ruimtelijke ontwikkelingen. Bij de inpassing van windmolens en de aanleg van zonneweides kijkt de provincie niet alleen naar economische argumenten en de netcapaciteit, maar ook naar de kwaliteiten van het landschap;
- + Door ingewikkelde regelgeving is het voor boeren en voor andere ondernemers erg lastig om alle mogelijkheden goed te overzien. Daarom ondersteunt de provincie boeren en andere ondernemers bij het advies inwinnen bij onafhankelijke en deskundige adviseurs (landbouwcoaches, ervenconsulenten en aanjagers bij de herbestemming van land en gebouwen).

Elburg

LEEFBAARHEID, WELZIJN EN GEZONDHEID

12. Leefbaarheid, welzijn en gezondheid

De ChristenUnie staat voor een samenleving waarin we mét elkaar leven en zo elkaar recht doen en zorg voor elkaar kunnen dragen. Daarbij wil de ChristenUnie inzetten op het bevorderen van gemeenschapskracht, ontmoeting en gezondheid. Het gaat dan om fysieke gezondheid, maar ook om het mentale welbevinden en zingeving. We willen dat iedereen tot bloei kan komen, kan meedoen en zich kan ontwikkelen. We moeten af van een louter individuele tunnelbenadering van hulpbehoevenden. Deze mensen vinden in een gezonde gemeenschap een stuk waardigheid waar het niet alleen om de zorg draait. De leefomgeving speelt hierbij een grote rol en de provincie kan een belangrijke bijdrage leveren aan het bevorderen hiervan.

12.1 Leefbaarheid: we doen het samen

Gemeenschappen maken het totaal meer dan de som der delen. Actieve buurten, dorpen en kleine kernen voegen een waarde toe voor de bewoners die niet in euro's uit te drukken is. Mensen kennen elkaar over meerdere jaren en dragen trouw bij aan het welbevinden van de gemeenschap. Deze verbondenheid zorgt voor vertrouwdheid en een gevoel van toebehoren. Als ChristenUnie steunen we gemeenschappen die zelf de handschoen oppakken om initiatieven te ontplooien. De ChristenUnie ziet deze betrokkenheid bij elkaar ook als eerste vangnet voor zorgvraagstukken. Afgehaakte inwoners kunnen hyperlokaal er weer bij getrokken worden.

Onze keuzes

- ⊕ We blijven ons hard maken voor de dorpendeal: 'regelvrij' geld, waar initiatieven een startfinanciering krijgen om hun project makkelijker van de grond te krijgen.
- ⊕ Ondersteuning van vrijwilligersorganisaties en deskundigheidsbevordering van vrijwilligers. Projecten voor vrijwilligers kunnen aanspraak maken op het expertiseteam van de leefbaarheidsalliantie;
- ⊕ De provincie bestrijdt armoede en sociale uitsluiting, bijvoorbeeld door het ondersteunen van zelfhulporganisaties.

12.2 Inclusie: iedereen doet ertoe

Ieder mens is uniek en waardevol. Ieder mens telt daarom mee en moet ook mee kunnen doen. De ChristenUnie wil dat de provincie zich blijft inzetten voor een inclusieve samenleving waarin iedereen zich gezien voelt en gelijke kansen heeft. Het moet niet uitmaken waar je bent geboren of hoe je situatie nu is.

Kinderen moeten gezond op kunnen groeien en zich kunnen ontwikkelen, er moet goede en nabije zorg zijn voor iedereen, voorzieningen moeten toegankelijk zijn voor mensen met een beperking en ook ouderen moeten mee kunnen blijven doen. De provincie biedt daarbij ruimte aan burgerinitiatieven en faciliteert deze.

Onze keuzes

- De provincie stelt elke vier jaar een sociale agenda op met daarin aandacht voor participatie van jong en oud, participatie van mensen met een beperking, vrijwilligers en (jonge) mantelzorgers, asielzoekers en migranten, gelijke kansen en de bestrijding van armoede;
- De provincie onderschrijft het VN-verdrag inzake de rechten van personen met een handicap;
- De provincie is een toegankelijke organisatie op fysiek en digitaal gebied. Dit vertaalt zich in:
 - provinciale gebouwen zijn goed toegankelijk;
 - in het personeelsbeleid van de provincie is toegankelijkheid een belangrijk aspect;
 - de website van de provincie en aan haar gelieerde organisaties zijn goed toegankelijk;
 - jaarlijks wordt de Week van de Toegankelijkheid georganiseerd door de provincie;
- De energietransitie kan de ongelijkheid vergroten. De provincie komt daarom met een plan om samen met gemeenten deze ongelijkheid te bestrijden;
- De provincie houdt oog op het zorgaanbod in het buitengebied, in het bijzonder voor ouderen die afhankelijk zijn van OV. Zorgaanbod mag niet door reistijden onder druk staan.

12.3 Sport voor iedereen

Sport is een mooie manier om door God gegeven talenten te ontwikkelen en de volksgezondheid te bevorderen. Sport is ook een praktische manier om te leren respectvol met elkaar om te gaan. De ChristenUnie ziet voor de provincie een stimulerende en ondersteunende rol op het terrein van de (breedte)sport en gehandicaptensport, bijvoorbeeld als er op dit gebied samengewerkt moet worden tussen gemeenten, waaronder het afstemmen van

accommodaties (wat komt waar) en het stellen van prioriteiten bij het geven van subsidies voor sportactiviteiten.

De ChristenUnie wil geen overheidsgeld inzetten bij het deelnemen (financieel of anders) aan grootschalige (internationale) sportevenementen die qua uitstraling het niveau van de provincie overstijgen.

Onze keuzes

- De provincie ondersteunt gemeenten bij het afstemmen van hun sportaccommodaties (bijvoorbeeld sporthal versus zwembad);
- De provincie versterkt de regionale sportinfrastructuur en zet in op een leefomgeving die uitnodigt tot sporten om daarmee het bewegen te stimuleren;
- De provincie ondersteunt het Jeugdfonds Sport & Cultuur, zodat kinderen en jongeren op dit vlak gelijke kansen hebben;

- + De provincie stimuleert lokale overheden om zich [gezamenlijk] actief in te zetten voor gehandicaptensport.

12.4 Recreatie en toerisme

In een gezonde leefomgeving is voldoende mogelijkheid voor recreatie en toerisme. Goede voorzieningen op het gebied van fietsen, wandelen en andere vormen van

vrijtijdsbeoefening, zoals het toeristisch gebruik van parken en natuur, nodigen uit tot gezond gedrag.

Onze keuzes

- + Provinciale routes verbinden met landelijke routes zodat toeristen zich beter over ons land kunnen verspreiden;
- + Het [verder] ontwikkelen van goede recreatieve buitensportvoorzieningen zoals ruitersporen, skeeleroutes en kanoroutes;
- + Een goede ontsluiting van het landelijk gebied door het bevorderen en aanleggen van een netwerk van kerk- en klompenpaden, wandelroutes, fietspaden en kanoroutes et cetera.

12.5 Milieu en gezondheid

Onze natuurlijke omgeving speelt een belangrijke rol als het gaat om onze veiligheid en gezondheid. De omgevingsdiensten, die verantwoordelijk zijn voor Vergunning, Toezicht en Handhaving (VTH) zijn daarbij van groot belang. De provincie moet altijd in nauw contact

staan met de betrokken omgevingsdiensten en erop toezien dat de VTH-taken worden nageleefd. Dan gaat het om de luchtkwaliteit, geluid en waterkwaliteit, maar ook om de risico's van drugsdumping voor de gezondheid.

Onze keuzes

- + Blijvende inzet op schone lucht;
- + Blijvende inzet op stilte;
- + Meer transparante informatie voor inwoners over milieubelastende en risicovolle bedrijfsactiviteiten;
- + Genoeg menskracht voor omgevingsdiensten op het gebied van handhaving en ICT;
- + Gezamenlijke inzet bestrijden drugsdumping.

An aerial photograph of Arnhem, Netherlands, taken at sunset. The image shows a wide river in the foreground with a white and blue ferry boat on the left. A large, modern building complex with a mix of brick and glass facades is situated along the riverbank. In the background, the tall, dark spire of a church is visible against the orange and blue sky. The foreground features a grassy area with several long, dark, rectangular concrete blocks arranged in a row.

BESTUUR EN FINANCIËN

13. Bestuur en financiën

In Micha 6:8 staat: 'Je weet wat de HEER wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God'. Met die tekst in het achterhoofd staan we voor een betrouwbaar en dienstbaar bestuur. Een betrouwbaar bestuur van de provincie is de basis voor de provincie om haar doelen te bereiken. Dat vraagt om integriteit en staan voor gemaakte afspraken. Het bestuur van de provincie is gericht op samenwerking. Voor vrijwel alle doelen die de provincie heeft, is zij niet de enige partij die een rol speelt. Daarom willen we regelmatige evaluatie van de eigen rol ten opzichte van partners en in de ogen van partners.

13.1 Taakopvatting

De provincie heeft een aantal wettelijke taken die zich vooral richten op ruimte, economie en openbaar vervoer. Ook cultuur hoort voor een deel tot de taken van de provincie, waar dit de lokale belangen overstijgt. Deze wettelijke taken moet de provincie vanzelfsprekend goed uitvoeren. Naast de wettelijke taken mag de provincie zelf bepalen welke taken zij wil aanpakken.

De ChristenUnie denkt dat de provincie Gelderland het verschil kan maken op een aantal verschillende gebieden. Het idee van Brede Welvaart staat hierbij voor de ChristenUnie centraal. Brede Welvaart gaat over of mensen blij zijn in hun omgeving, of deze gezond is, er sociale cohesie en onderling contact is en mensen zich veilig voelen. Daarom is het belangrijk dat de provincie zich inzet voor leefbaarheid en aandacht besteedt aan het verleden van Gelderland. De basisgedachte van de provincie is wel dat een taak het beste zo dicht mogelijk bij de burger kan worden uitgevoerd. De beslissing wordt bij voorkeur genomen op de plaats waar die ook effect heeft.

In veel gevallen zal dit de gemeente zijn. Er kunnen zich echter situaties voordoen waarin provincies een meerwaarde kunnen leveren op taken buiten het wettelijke domein. Hier zal vooral sprake van zijn wanneer er (boven) regionale kwesties of sector-overstijgende zaken spelen en gemeenten niet in staat zijn de betreffende zaken aan te pakken of op te lossen. Een goed voorbeeld is de huisvestingsproblematiek van arbeidsmigranten. Wanneer deze situatie zich voordoet, kunnen Provinciale Staten zelfstandig besluiten om een provinciale inzet te leveren en het takenpakket uit te breiden.

Onze keuzes

- + De verantwoordelijkheid voor een groot aantal taken is verplaatst van het rijk naar de gemeenten. Het gemeentebestuur heeft veel vrijheid bij de uitvoering van deze taken. De provincie bevordert de gemeentelijke beleidsvrijheid zoveel mogelijk;
- + De ChristenUnie heeft er vertrouwen in dat de gemeenten in Gelderland hun taken goed oppakken. Daarvoor werken gemeenten ook veel met elkaar samen. Structurele samenwerking

tussen gemeenten mag echter niet leiden tot verarming van de lokale democratie. Zolang de gemeenten haar taken goed uitvoeren en het democratisch proces gewaarborgd blijft, blijft de provincie op afstand. Mochten zich grote en structurele problemen voordoen, dan kan er besloten worden om deze bovengemeentelijke taken over te nemen.

13.2 Bestuursstijl

De ChristenUnie pleit voor een houding die luisterend, samenwerkend, verbindend en integer is. Het provinciebestuur kan niet zonder samenwerking met andere partijen. Belangrijk hierbij zijn de gemeenten, maatschappelijke organisaties, vrijwilligersorganisaties, het bedrijfsleven, hogescholen en universiteiten. Samenwerking vraagt om een houding die samenwerking bevordert. Het betekent ook dat de provincie vaak zal participeren in netwerken om haar doelen te bereiken. Dit vraagt om transparantie en integriteit ten opzichte van de inzet en de te bereiken doelen en om een duidelijke rolverdeling tussen het college van Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten.

Ondermijning is een groot probleem waar wij onze ogen niet voor sluiten. Een goede screening van de mensen die binnen het bestuur actief zijn, is daarbij gewenst. Daarnaast pleiten wij voor een jaarlijkse integriteitsdag, een dag waarop we met het College van Gedeputeerde Staten en Statenleden samen kijken naar ons eigen handelen en tevens weer bewustwording creëren voor de risico's van beïnvloeding van de besluitvorming door mensen/organisaties met andere belangen.

Onze keuzes

- + De zelfstandigheid van de provincies staat buiten kijf. Waar nodig wordt op bovenregionaal niveau samengewerkt, maar dit gebeurt steeds vanuit het perspectief van de zelfstandige provincie;
- + Het systeem van belastingheffing door opcenten op de motorrijtuigenbelasting staat ter discussie. De ChristenUnie is voorstander van een eigen belastinggebied voor de provincie omdat dat recht doet aan de open huishouding van de provincie. Een nieuw belastinggebied moet voldoende financiële ruimte geven om de provinciale taken volwaardig uit te kunnen voeren;
- + In gemeenschappelijke regelingen dienen Provinciale Staten zelf een zienswijze op begrotingen en verantwoordingen in; om bestuurders niet in de rol van zowel uitvoerder als controleur te manoeuvreren wordt het indienen van zienswijzen nooit gemandateerd aan het College;
- + Integriteitstoets: Er is/komt een jaarlijks integriteitsdag voor Provinciale Staten, Gedeputeerde Staten en ambtenaren. Het integriteitsbeleid van de provincie wordt tenminste eenmaal in de vier jaar geactualiseerd;

- ⊕ De provincie dient transparant te zijn en geeft daarom inzicht in geautomatiseerde processen en gebruik van algoritmes. De provincie houdt van al haar werkzaamheden actief en controleerbaar bij welke algoritmes zij op basis van welke informatie voor welk doel gebruikt;
- ⊕ Kritische zelfreflectie is nodig. Daarom maakt de provincie geld vrij voor onderzoek naar haar eigen beleid (het zogenaamde artikel 213a-onderzoek);
- ⊕ De provincie ziet erop toe dat elke gemeente een actieve rekenkamer heeft;
- ⊕ De provincie stimuleert democratische controle. Daarom zijn de documenten die het college van GS naar Provinciale Staten stuurt eenvoudig geschreven en zijn de argumenten duidelijk. De Statenbrieven en voorstellen moeten duidelijk zijn en zoveel mogelijk ook voor buitenstaanders te begrijpen;
- ⊕ Er komt een breed en wettelijk geborgd uitdaagrecht van burgers richting de overheid. Burgers kunnen de provincies uitdagen door met een alternatief voorstel te komen voor de invulling van bepaalde publieke taken en het bijbehorende budget. De provincie moet dit voorstel overnemen of beargumenteerd en in overleg met de provinciale staten verwerpen;
- ⊕ Verantwoording is belangrijk. De ChristenUnie zet zich daarom in voor regelmatige evaluatie van beleid en wil dat de jaarstukken duidelijk laten zien wat er wel en niet gelukt is;
- ⊕ Ondernijning gaan we tegen. Daarin werkt de provincie samen met andere overheden. Bij enige twijfel doen we onderzoek naar de herkomst van bezit;
- ⊕ De provincie treedt op als partner van de gemeente bij het op orde houden of krijgen van de financiële huishouding en biedt ondersteuning waar nodig. De provincie heeft als wettelijke taak om toezicht te houden op de financiën van gemeenten. Als het vrijblijvend helpen van de gemeente niet voldoende was, zet de provincie de wettelijke toezichtsinstrumenten in.

13.3 Financiën

Gelderland heeft een grote financiële reserve. De verkoop van Nuon heeft ons een flink stamkapitaal opgebracht. Het afgelopen decennium hebben we daar al een behoorlijk gedeelte van uitgegeven, maar we blijven een rijke provincie. Dit zal ook de komende jaren zo blijven, al neemt de financiële ruimte fors af.

De overheid probeert maatschappelijke doelen te bereiken. Geld is daarbij één van de

belangrijkste instrumenten. Geld is dus geen doel op zich en ook niet het enige instrument. Het redeneren over geld begint altijd bij de doelen die we als provincie willen bereiken.

Rijkdom geeft verantwoordelijkheid om hier op een goede manier mee om te gaan: om het niet te verbrassen, maar ook om er niet onnodig op te blijven zitten. Die verantwoordelijkheid zien we in drie punten:

1. We zijn kritisch op waar we geld aan uitgeven. Het hebben van veel geld maakt het verleidelijk om minder kritisch te zijn op waar we geld aan uitgeven, maar bij verantwoord omgaan met geld hoort altijd een kritische toets: is het nodig dat we dit doen en is het bedachte bedrag niet te hoog? We stellen duidelijke doelen en onderbouwen goed waarom uitgaven bij gaan dragen aan deze doelen. Wanneer revolverendheid een optie is maken we een onderbouwde afweging of we het geld revolverend inzetten of niet. Revolverendheid kan helpen om over een langere periode doelen te bereiken, maar moet wel effectief en doelmatig zijn.
2. We gaan echter niet krampachtig om met uitgaven. Een kritische afweging kan leiden tot krampachtigheid en het moeilijk doen van grote uitgaven. De maatschappelijke doelen zijn leidend. Als een doel belangrijk is, een grote uitgave bijdraagt aan dat doel en dit goed is onderbouwd, doen we deze grote uitgave blijmoedig. Bij verantwoord omgaan met geld hoort namelijk ook dat we niet onnodig op ons geld blijven zitten.
3. We geven ons geld effectief en doelmatig uit. Verantwoord omgaan met geld betekent dat we willen weten of onze uitgaven zinvol zijn. Bereiken we de doelen die we hebben gesteld? Werken onze instrumenten? We stellen heldere doelen. Het college laat zien of die doelen worden bereikt. De belangrijkste instrumenten worden regelmatig onderzocht op effectiviteit en doelmatigheid. Ook dit doen we echter niet krampachtig: we proberen continu te zoeken naar een goede balans tussen verantwoording en de werklast die verantwoording met zich meebrengt.

Onze keuzes

- ⊕ Het stamkapitaal en het rendement daarop maken het mogelijk om meer te doen dan de wettelijke taken van de provincie. Daarom gaan we voorzichtig om met het stamkapitaal. We maken het niet in een korte tijd op. Dat past niet in het verantwoord omgaan met geld en ook niet bij onze verantwoordelijkheid richting volgende statenperiodes. We moeten echter ook realistisch zijn. Het stamkapitaal wordt steeds minder waard, het is duur om rijk te zijn en onze doelen zijn op dit moment zo belangrijk dat dit af en toe het uitgeven van een deel van het stamkapitaal rechtvaardigt;
- ⊕ Het uitgangspunt is dat we het stamkapitaal op dit niveau houden;
- ⊕ Het stamkapitaal is niet oneindig. Het zal een keer op zijn. Dat hoeven we niet per se tegen te houden. Het stamkapitaal wordt langzaam minder waard en onze vermogende positie maakt dat het Rijk veel vraagt aan cofinanciering. Daarom is het niet verkeerd om het stamkapitaal langzaam af te laten nemen;
- ⊕ Omdat we in principe het stamkapitaal in stand houden, kan een uitname alleen wanneer het heel erg goed is onderbouwd. Hier hoort een Statenbrede discussie aan vooraf te gaan;
- ⊕ Helemaal opmaken is geen goed idee. We hebben wat ruimte nodig om tegenvallers op te vangen en in tijden van nood te kunnen handelen. Daarom is de ondergrens een ruime reserve;

- ⊕ Gelderland is de afgelopen jaren steeds gaan ‘integraal programmeren’. Dat betekent dat het vrij beschikbare geld in een grote pot zat en het niet verdeeld werd over verschillende potjes. Projecten moesten bijdragen aan verschillende doelen. De ChristenUnie is een voorstander van integraal programmeren. Het slim inzetten van geld past bij de uitgangspunten van verantwoord omgaan met geld. Bij integraal programmeren horen echter ook de onderbouwing, de afweging of andere instrumenten beter zijn en de verantwoording achteraf;
- ⊕ De afgelopen jaren is er voor veel projecten incidenteel geld gereserveerd. Het is beperkt zichtbaar of alle middelen gebruikt zijn en of ze nog ingezet gaan worden. De ChristenUnie is vóór het beoordelen van de reserveringen en of deze ingezet kunnen worden in de lopende begroting;
- ⊕ We kijken naar fondsen vanuit de genoemde uitgangspunten. Voor het inzetten van een fonds wordt goed onderbouwd of dit het beste instrument is. We onderzoeken regelmatig de effectiviteit en doelmatigheid van het fonds. De ChristenUnie wil geld in fondsen waar mogelijk revolverend inzetten. Dat betekent dat een fonds geld investeert en daar rendement op ontvangt en dat het rendement weer wordt ingezet om dezelfde doelen te bereiken;
- ⊕ De financiën van de provincie staan onder druk. Daarom zijn het verkrijgen van cofinanciering en het bereiken van onze doelen met geld uit andere bronnen dan onze eigen structurele inkomsten en het stamkapitaal belangrijker geworden. We stimuleren de organisatie om op zoek te blijven naar mogelijkheden om gebruik te maken van externe financiering;
- ⊕ De provincie zorgt jaarlijks voor een voor de bewoners inzichtelijke en toegankelijke begroting. De ChristenUnie wil dat er een publieksversie komt;
- ⊕ In de begroting is een doelenboom opgenomen die duidelijk maakt aan welke maatschappelijke doelen de provincie werkt. Aan de maatschappelijke doelen zijn programmadoelen gekoppeld die indicatoren hebben die passen bij de ontwikkeling van het programma;
- ⊕ De provincie zorgt voor een jaarlijks structureel sluitende (meerjaren)begroting.

13.4 Participatie

ChristenUnie staat voor sterke gemeenschappen en een gezonde aanvulling van formele politiek door burgerinitiatief en -betrokkenheid.

Maatschappelijke initiatieven verdienen ruimte en ondersteuning. De ChristenUnie vindt dat bij de ontwikkeling van beleid en plannen veel meer gebruik kan worden gemaakt van de kennis van bewoners. Wij zien betrokkenheid van bewoners liever eerder in het proces dan nu vaak gebeurt.

Bij inspraak is het beleid immers al grotendeels uitgekristalliseerd. Ook willen wij de provincie en de politiek toegankelijker en transparanter maken voor bewoners. Wij willen ook als fractie daar ons actiever in opstellen.

Voor veel thema's is voor inwoners de gemeente het eerste aanspreekpunt. Daarin willen we de gemeenten niet voor de voeten lopen.

Tegelijkertijd wordt de rol van de provincie belangrijker, met name in de ruimtelijke sturing en in de gebiedsprocessen op het platteland. Het organiseren van goede participatieprocessen

moet wat ons betreft in goede samenwerking met de gemeenten gebeuren. Als wij als provincie zelf aan zet zijn, moeten we de betrokkenheid van bewoners serieus nemen.

Onze keuzes

- ⊕ Op maat ondersteuning van maatschappelijke initiatieven. Dit kan gaan om geld, maar ook om informatie, begeleiding, training, een plek, of ruimte in regels. Niet teveel bureaucratie en regels bij subsidie voor maatschappelijke initiatieven. Doorzetten van Dorpendeals;
- ⊕ Meer voorlichting over 'right to challenge';
- ⊕ Bevordering en bescherming van de plek van inwoners aan overlegtafels, in gebiedsprocessen en in participatietrajecten georganiseerd door private partijen. Afbakening van gebieden en groepen moet daarbij passen;
- ⊕ Betere zichtbaarheid van de provinciale politiek, laagdrempelige mogelijkheden voor contact;
- ⊕ Een interactief deel van de provinciale website, waar inwoners terecht kunnen met ideeën, zorgen, vragen en reacties en waar actief om inbreng wordt gevraagd op actuele onderwerpen;
- ⊕ Nabeschouwing van Statendagen in toegankelijke filmpjes.

